ชุดความเข้าใจเรื่องชีวิต

ความเข้าใจเรื่องชีวิต

พระนิพนธ์

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช

วัดบวรนิเวศวิหาร

ความเข้าใจเรื่อง
ชีวิต

พระนิพนธ์
สมเด็จพระญาณสังวร
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

ความเข้าใจเรื่องชีวิต

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ
สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน)
ความเข้าใจเรื่องชีวิต.-- พิมพ์ครั้งที่ 5.-- **กรุงเทพฯ** :
มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552
75 **หน้า**
1. **ธรรมะกับชีวิตประจำวัน.--** I. **ชื่อเรื่อง**
294.3144

ISBN 974-580-747-8

พิมพ์ครั้งที่ ๕/๒๕๕๒ จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม

ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พลอากาศเอก หะริน หงสกุล

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย
๑๒๙ หมู่ ๓ ถ.ศาลายา-นครชัยศรี ต.ศาลายา
อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๗๐
ฝ่ายรับงานพิมพ์ โทร. ๐-๒๒๘๑-๗๙๙๐
ฝ่ายผลิต โทร. ๐-๒๘๐๐-๒๓๗๓-๔

คำนำ

วัตถุประสงค์สำคัญประการหนึ่งของมหามกุฏราชวิทยาลัย คือการผลิตหนังสือทางพระพุทธศาสนา เพื่อเผยแพร่พระบรมธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาให้แพร่หลายไปสู่ประชาชนทุกระดับชั้น ทั้งนี้ก็เพื่อความแผ่ไพศาลของพระพุทธศาสนาอันจะยังผลเป็นสันติสุขแก่ปวงชน

มหามกุฏราชวิทยาลัยพิจารณาเห็นว่า พระนิพนธ์ทางด้านพระพุทธศาสนาของเจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก มีอยู่เป็นจำนวนมาก และทรงนิพนธ์ไว้หลายลักษณะ ทั้งเชิงศาสนประวัติ ศาสนธรรมปฏิบัติ และธรรมประยุกต์ เหมาะสำหรับคนทุกระดับชั้นใช้ศึกษาหาความรู้ทางพระพุทธศาสนา

เพื่อให้สะดวกแก่การศึกษาของผู้สนใจทั่วไป มหามกุฏราชวิทยาลัยจึงได้ขอประทานพระอนุญาตนำพระนิพนธ์ต่างๆ ดังกล่าวมาจัดเป็นหมวดเป็นประเภท แล้วจัดพิมพ์ออกเผยแพร่ โดยในชุดแรกนี้ได้จัดพิมพ์พระนิพนธ์ชุด **ความเข้าใจเรื่องชีวิต** ขึ้นเป็นชุดแรก และจะได้จัดพิมพ์ชุดอื่นๆ ต่อไป

(พระมหารัชมงคลดิลก)
ผู้อำนวยการ

มหามกุฏราชวิทยาลัย
กันยายน ๒๕๔๐

สารบาญ

ความเข้าใจเรื่องชีวิต

วงจรชีวิต

ปัญหาข้อหนึ่งที่คนชอบตั้งปัญหาถามกันตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์มาจนถึงทุกวันนี้ คือตายเกิดหรือตายสูญ พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ความจริงในข้อนี้ จึงสิ้นปัญหาในสิ่งที่รู้แล้ว ดังที่ได้ตรัสไว้ว่า **กมฺมํ เขตฺตํ** *กรรมเป็นเหมือนนา* **วิญฺญาณํ พีชํ** *วิญญาณเหมือนพืชที่หว่านลงในนา* **ตณฺหา สิเนโห** *ตัณหาเหมือนยางเหนียวมีอยู่ในพืช อันจะทำให้พืชนั้นปลูกงอกงามขึ้นได้* เพราะฉะนั้น เมื่อยังมีกรรม วิญญาณ และตัณหาอยู่ ก็ยังจะต้องไปเกิดในภพต่าง ๆ และในการเกิดหมายถึงในการตั้งครรภ์ของมารดานั้น ได้มีกล่าวไว้ว่า เพราะประชุมแห่งองค์ ๓ จึงมีการตั้งครรภ์ คือ *มารดา บิดา สันนิบาต หมายความว่าอยู่ด้วยกัน ๑ มารดามีระดู หมายความว่าอยู่ในระดู ๑ คันธัพพะ*

ท่านอธิบายว่าสัตว์ผู้เข้าถึงในครรภ์ คือสัตว์ผู้จะเกิดปรากฏขึ้น ๑ เพราะความประชุมแห่งองค์ ๓ เหล่านี้ ครรภ์จึงตั้งขึ้น มารดาบริหารครรภ์ ๙-๑๐ เดือนก็คลอดบุตร และโดยปกติก็เลี้ยงด้วยโลหิต คือน้ำนมของตน

องค์ที่ ๓ น่าจะเป็นปัญหาที่วิชาการแพทย์ในปัจจุบันไม่อาจอธิบายได้ เพราะเป็นเรื่องทางวิญญาณจิตใจโดยตรง แต่เรื่องที่ท่านผู้หนึ่งได้กรุณาเล่าให้ฟังต่อไปนี้ น่าจะเป็นตัวอย่างซึ่งอธิบายองค์ที่ ๓ นั้นได้เรื่องหนึ่ง คือท่านเล่าว่า

ได้มีอุบาสิกาผู้หนึ่งได้ปฏิบัติทางจิตใจถึงขั้นรู้เห็นอะไรได้ จึงได้ตรวจดูด้วยใจ ก็ได้เห็นพระอาจารย์ท่านหนึ่ง เป็นผู้ทรงศีลบริสุทธิ์ บรรลุภูมิธรรมขั้นสูง จึงได้เดินทางไปหาพระอาจารย์ท่านนั้นซึ่งไม่เคยรู้จักกันมาก่อน แสดงตนเป็นศิษย์ของท่าน ต่อมาอุบาสิกาผู้นั้นในขณะที่กำลังนั่งปฏิบัติในวันหนึ่ง ก็ได้เห็นปรากฏว่ามีสายสีขาวเหมือนอย่างสายใยออกไปจากจิตของตนเป็นสายยาวออกไป ก็ส่งจิตตามไปดูว่าสายนั้นจะไปที่ไหน ก็ได้เห็นว่าสายนั้นได้ไปเข้าท้องหลานสะใภ้ของตน จึงได้ไปถามพระอาจารย์ว่าจะทำอย่างไร พระอาจารย์ได้สอนให้ทำจิตตัดสายนั้นให้ขาด อุบาสิกาผู้นั้นได้พยายามปฏิบัติทำจิตตัดสายนั้น แต่ก็ไม่สามารถจะตัดให้ขาดได้จนล่วงเข้าเดือนที่สามจึงตัดได้ขาดในวันหนึ่ง แล้วก็รีบไปกราบเรียนอาจารย์ว่าตัดสายนั้นได้ขาดแล้ว

ปรากฏว่าหลานสะใภ้ผู้นั้นตั้งครรภ์ได้สามเดือนแล้วแท้งไป เรื่องนี้เล่าไว้เพื่อเป็นเครื่องพิจารณาว่าจะต้องมีผู้ไปเกิด (ซึ่งอาจจะเตรียมไปเกิดใหม่ตั้งแต่ยังไม่ตายจากชาตินี้)

ความเชื่อของคนในโลกนี้ว่าตายเกิดน่าจะมากกว่าตายสูญมากนัก และเมื่อเชื่อว่าตายเกิด จึงมีคติความเชื่อต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับเรื่องเกิดอีกมาก เช่น ความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันระหว่างบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปจนถึงกลุ่มใหญ่ในอดีตชาติซึ่งให้เกิดผลสืบมาถึงปัจจุบันชาติ และความเชื่อว่ามีสิ่งหรือเครื่องกำหนดให้เกิดมาเพื่อทำหน้าที่อย่างหนึ่ง เป็นต้น ซึ่งก็เป็นเรื่องสืบเนื่องมาจากอดีตนั่นเอง

แม้ความเชื่อในเรื่องอวตารก็แสดงว่ามีอดีต คำว่า **อวตาร** ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้คำแปลว่า "การลงมาเกิด การแบ่งภาคมาเกิด" ตามคำแปลหลังแสดงว่าไม่ได้มาทั้งหมด แต่แบ่งภาคคือแบ่งส่วนใดส่วนหนึ่งมาเกิด คือยังมี**ตัวเดิม** อยู่ในที่ของตน สมมติว่าสวรรค์ชั้นหนึ่ง ส่วนที่มาเกิดนั้นเป็นส่วนหนึ่งของตัวเดิม เมื่อสิ้นวาระในโลกนี้แล้วก็กลับไปรวมเข้ากับตัวเดิม จะแปลความอย่างนี้ หรือจะแปลความว่า *แบ่งภาค ก็คือแบ่งภาค (ส่วน) ของเวลามาเกิด* หมายความว่าเวลาของตนในที่นั้นสมมติว่าสวรรค์ชั้นหนึ่งนั้นยังไม่หมดยังจะอยู่ต่อไปอีกนาน หรืออยู่ไปเป็นนิรันดร ตามความเชื่อของบางลัทธิ เช่น พระนารายณ์ของฮินดู แต่แบ่งเวลาส่วนหนึ่งลงมา

เกิดในมนุษย์ โดยตัวเดิมนั่นแหละลงมาเกิด ไม่ใช่แบ่งตัวเล็กตัวน้อยลงมา เมื่อทำธุระเสร็จแล้ว ตัวเดิมก็กลับไปยังที่ของตน คำว่า แบ่งภาคจึงยังมีปัญหาจนกว่าจะมีผู้รู้มาแสดงให้เชื่อว่าอย่างไรแน่

คัมภีร์พระพุทธศาสนาแสดงเรื่องนี้ไว้อย่างไร ถ้าจะให้ตอบตามคัมภีร์ ก็ควรจะกล่าวก่อนว่า คัมภีร์ต่าง ๆ แต่งกันหลายยุคหลายสมัย ปรากฏว่ามีคติความเชื่อต่าง ๆ แทรกเข้ามาเป็นอันมาก แต่ก็ยังไม่พบเรื่องแบ่งภาคมาเกิด

เรื่องทำนองแบ่งภาค เวลา มีอยู่เรื่องหนึ่งในอรรถกถาธรรมบท ถึงดังนั้นก็ไม่ทิ้งหลักกรรมและตั้งความปรารถนา นิทานธรรมบทนั้นมีความย่อว่า เทพธิดาองค์หนึ่งกำลังชมสวนกับเทพบุตรผู้สามีกับหมู่เทพธิดาทั้งปวง จุติลงมาเกิดเป็นนางมนุษย์ในขณะนั้น ระลึกชาติได้ จึงตั้งความปรารถนาไปเกิดอยู่กับสามีตามเดิม และได้ทำบุญกุศลต่าง ๆ ถึงแก่กรรมแล้วก็ไปเกิดในสวนสวรรค์นั้นอีก ขณะที่ไปเกิดนั้นหมู่เทพก็ยังชมสวนกันอยู่ แสดงว่าเวลานานหลายสิบปีในมนุษย์เท่ากับครู่หนึ่งของสวรรค์ เรื่องนี้เข้าทำนองแบ่งภาคแห่งเวลามาเกิดอยู่บ้างเหมือนกัน แต่ก็กล่าวว่าได้อธิษฐานใจตั้งความปรารถนา (นับว่าเป็นตัณหาอย่างหนึ่ง) และทำบุญกุศลเพื่อให้ไปเกิดเป็นเทพ (นับว่าเป็นกรรมที่เป็นชนกกรรม คือกรรมที่ให้เกิด) จึงเข้าหลักพระพุทธพจน์ที่แปลความว่า *"ตัณหายังคน*

ให้เกิด โลกคือหมู่สัตว์ย่อมเป็นไปตามกรรม"

ทางพระพุทธศาสนา ปัญหาเรื่องตายแล้วเกิดอีกหรือไม่ เป็นเรื่องประกอบเท่านั้น เพราะมุ่งสอนให้คนละความไม่ดี ทำความดีในชาตินี้ หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่าในปัจจุบัน แต่ส่วนมากก็อดสงสัยมิได้ในเรื่องตายเรื่องเกิด และกล่าวได้ว่าส่วนมากเชื่อว่าตายแล้วเกิดอีก หรือว่าตายไม่สูญ วิญญาณยังไปท่องเที่ยว หรือไปเป็นอะไรอย่างหนึ่ง หรือไปเกิด อีกพวกหนึ่งซึ่งน่าจะน้อยกว่าเห็นว่าตายสูญไม่มีอะไรไปเกิด

ลองวิจัยดูว่าความเชื่อความเห็นของทั้งสองฝ่ายนี้ฝ่ายไหนจะถูก ทีแรกต้องถามก่อนว่า เป็นความเชื่อความเห็นว่าอย่างนั้น หรือเป็นปัญญาซึ่งเป็นความรู้จริง ก็คงจะได้คำตอบว่าเป็นความเชื่อความเห็นเสียโดยมาก คือเป็นเรื่องที่ไม่รู้ด้วยตนเอง แต่ก็มีความเชื่อว่าตายเกิด อีกฝ่ายหนึ่งไม่เชื่อเพราะเวลาคนตายก็ไม่เห็นมีอะไรไปเกิด สิ้นลมแล้วทุก ๆ อย่างก็ทอดทิ้งอยู่ในโลกนี้ จึงไม่เชื่อว่าตายเกิด หรือเห็นว่าตายสูญทีเดียว ด้วยความไม่รู้นั่นแหละ ตกว่าความเชื่อไม่เชื่อหรือความเห็นอย่างไรในเรื่องนี้เกิดขึ้นจากความไม่รู้ แล้วก็ลงความเห็นเอาเองอย่างคาดคะเนหรือเดา เหมือนอย่างเข้าไปในห้องมืดสนิทมองไม่เห็นอะไรเลยคนหนึ่งเชื่อว่า ห้องนั้นมีคนซ่อนอยู่ อีกคนหนึ่งไม่เชื่อว่ามี ทั้งสองคนมีระดับเท่ากัน คือมองไม่เห็นเหมือนกัน ใช้ความคาดคะเนหรือเดาเอาเช่นเดียวกัน

สรุปความในตอนนี้ว่า *เรื่องตายเกิดหรือไม่เกิด ใครจะเชื่อหรือไม่อย่างไรไม่สำคัญ ข้อสำคัญอยู่ที่ว่าความจริงเป็นอย่างไร* ตายแล้วเกิดอีกหรือไ ม่เกิด ปัญหาจึงมีว่า ใครจะเป็นผู้บอกได้ จะรู้จริงได้อย่างไร ตอบได้ว่า ผู้บอกมีอยู่แล้ว คือ พระพุทธเจ้า ท่านตอบไว้ในหลักอริยสัจจ์สี่ ถอดความมาสั้น ๆ ว่า *มีตัณหา (ความอยาก) ก็มีชาติ (ความเกิด) สิ้นตัณหาก็สิ้นชาติ* ถอดคำออกมาให้เข้าเรื่องนี้ว่า ยังมีตัณหาตายแล้วเกิดอีก สิ้นตัณหาแล้วไม่เกิดท่านบอกไว้ดังนี้แต่จะรู้จริงด้วยตนเองได้นั้น มีผู้แนะว่าต้องทำสมาธิจนได้ดวงตาชั้นใน มองเห็นความจริงได้ด้วยตนเอง จึงจะสิ้นสงสัย ถ้ายังไม่ได้ดวงตาชั้นใน อย่างดีก็ต้องอาศัยศรัทธาต่อพระพุทธเจ้าไปก่อน

ในครั้งพุทธกาล มีแม่ทัพใหญ่ผู้หนึ่งชื่อท่านสีหะไปเฝ้า กราบทูลถามว่า จะทรงอาจบัญญัติแสดงผลทานที่มองเห็นได้ในปัจจุบันได้หรือไม่ พระพุทธเจ้าตรัสว่าได้ คือ ๑. *เป็นที่รักของชนมาก ๒. เป็นที่คบหาของคนดี ๓. มีเสียงพูดถึงในทางดีงาม ๔. กล้าเข้าหมู่คนชั้นต่าง ๆ เหล่านี้เป็นผลทานที่มองเห็นได้ในปัจจุบัน และ ๕. ตายไปสุคติ (ไปดี) โลกสวรรค์ ข้อหลังนี้เป็นผลภายหน้า* ท่านแม่ทัพสีหะกราบทูลว่า ๔ ข้อต้นไม่ต้องถึงความเชื่อต่อพระพุทธเจ้าเพราะรู้ได้ด้วยตนเอง ส่วนข้อหลังไม่รู้ แต่ก็ถึงความเชื่อต่อพระพุทธเจ้าในข้อนั้น ท่านแม่ทัพเป็นทหาร กราบทูลตรง ๆ รู้ว่ารู้ ไม่รู้ว่าไม่รู้ แต่ก็มีศรัทธาต่อ

พระพุทธองค์มั่นคง ฉะนั้น ถึงไม่รู้แต่มีผู้รู้เป็นผู้นำทางและมีความเชื่อฟังผู้รู้ ก็ย่อมเดินถูกทางแน่.

ความเข้าใจเรื่องชีวิต

เราเกิดมาทำไม ?

เราเกิดมาทำไม ? ปัญหานี้ถ้าตั้งขึ้นคิดก็น่าจะจน เพราะขณะเมื่อทุกคนเกิดนั้นไม่มีใครรู้ มารู้เมื่อเกิดมาและพอรู้เดียงสาแล้วว่า มีตัวเราขึ้นคนหนึ่งในโลก แต่ทุก ๆ คนย่อมมีความไม่อยากตาย กลัวความตาย อยากจะดำรงชีวิตอยู่นานเท่านาน นอกจากนี้ยังมีความอยากในสิ่งต่าง ๆ อีกมากมาย คล้ายกับว่าความที่ต้องเกิดมานี้ไม่อยู่ในอำนาจของตนเอง มีอำนาจอย่างหนึ่งทำให้เกิดมา ตนเองจึงไม่มีอำนาจ หรือไม่มีส่วนที่จะตั้งวัตถุประสงค์แห่งความเกิดของตนว่า เกิดมาเพื่อทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ หรือเพื่อเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ดูคล้าย ๆ กับจะเป็นดั่งที่ว่ามานี้ ที่ว่าดูคล้าย ๆ ก็เพราะความไม่รู้ หรือจะเรียกว่า "อวิชชา" ก็น่าจะได้ แต่ถ้าจะยอมจนต่อความไม่รู้ก็ดูจะมักง่าย

มากไป น่าจะลองทำตามหลักอันหนึ่ง ที่ว่าอนุมานและศึกษา คือสิ่งที่ประจักษ์แก่สายตาก็รู้ได้ง่าย แต่สิ่งที่ไม่ประจักษ์แก่สายตาก็ใช้อนุมาน โดยอาศัยการสันนิษฐานและใช้ศึกษาในถ้อยคำของท่านผู้ตรัสรู้

พระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้ได้ตรัสไว้แปลความว่า *"ตัณหา (ความอยาก) ยังคนให้เกิด"* และว่า *"โลกคือหมู่สัตว์ ย่อมเป็นไปตามกรรม"* ลองอนุมานดูตามคำของท่านผู้ตรัสรู้นี้ดูในกระแสปัจจุบันก่อนว่า สมมติว่าอยากเป็นผู้แทนราษฎร ก็สมัครรับเลือกตั้งและทำการหาเสียง เมื่อได้ชนะคะแนนก็ได้เป็นผู้แทนราษฎร นี้คือความอยากเป็นเหตุให้ทำกรรม คือทำการต่าง ๆ ตั้งต้นแต่การสมัคร การหาเสียง เป็นต้น ซึ่งเป็นเหตุให้ได้รับผล คือได้เป็นผู้แทน หรือแม้ไม่ได้เป็น ถ้าจะตัดตอนเอาเฉพาะความเกิดมาในช่วงแห่งชีวิตตอนนี้ ก็จะตอบปัญหาข้างต้นนั้นได้ว่า "เกิดมาเพื่อเป็นผู้แทน" ตัวอย่างนี้เป็นรายละเอียดเฉพาะเรื่อง ถ้าจะตอบให้ครอบคลุมทั้งหมดก็ควรตอบได้ว่า *"เกิดมาเพื่อสนองความอยากและสนองกรรมของตนเอง"* ถ้าจะแย้งว่าตอบอย่างนั้นฟังได้สำหรับกระแสชีวิตปัจจุบัน แต่เมื่อเกิดมาทีแรกยังมองไม่เห็น เพราะไม่รู้จริง ๆ ถ้าแย้งดังนี้ก็ต้องตอบว่า ฉะนั้น จึงว่าต้องใช้วิธีอนุมานโดยสันนิษฐาน ถ้ารู้จริงแล้วจะต้องอนุมานทำไม และก็อาศัยคำของท่านผู้ตรัสรู้เป็นหลัก ดังจะลองอนุมานต่อไปว่า จริงอยู่ เมื่อเกิดมา

ไม่รู้ แต่เมื่อรู้ขึ้นแล้วก็มีความกลัวตาย อยากดำรงชีวิตอยู่นานเท่านาน แสดงว่า *ทุกคนมีความอยากที่เป็นตัวตัณหานี้ประจำเป็นจิตสันดาน ความอยากเกิดย่อมรวมอยู่ในความอยากดำรงอยู่นี้* เพราะความตายเป็นความสิ้นสุดแห่งชีวิตในภพชาติอันหนึ่ง ๆ เมื่อยังมีความอยากดำรงอยู่ประจำอยู่ในจิตสันดานก็เท่ากับความอยากเกิดอีกเพื่อให้ดำรงอยู่ตามที่อยากนั้นทั้งก็ต้องเกิดตามกรรมเป็นไปตามกรรม

ฉะนั้น จึงสรุปได้ว่า "เราเกิดมาด้วยตัณหา (ความอยากและกรรม) เพื่อสนองตัณหาและกรรมของตนเอง" ตัณหาและกรรมจึงเป็นตัวอำนาจหรือผู้สร้างให้เกิดมา ใครเล่าเป็นผู้สร้างตัวอำนาจนี้ ตอบได้ว่าคือ ตนเอง เพราะตนเองเป็นผู้อยากเองและเป็นผู้ทำกรรม ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า ตนเองนี้แหละเป็นผู้สร้างตนเองให้เกิดมา

แต่ผู้ถือทางไสยกล่าวว่า ชีวิตของคนเรานี้ มีพรหมลิขิตคือพระพรหมกำหนด เหมือนอย่างเขียนมาเสร็จว่าจะเป็นอย่างไร แต่ผู้ถือทางพุทธมามักใช้ว่า *กรรมลิขิต คือกรรมกำหนดมา* โดยผลก็เป็นอย่างเดียวกัน คือมีสิ่งกำหนดให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ น่าพิจารณาว่าทางพระพุทธศาสนาแสดงไว้จริง ๆ อย่างไร

ได้มีพระพุทธภาษิตตรัสไว้ว่า "**มา กตเหตุ** *อย่าถือว่าเพราะเหตุแห่งกรรมที่ได้ทำไว้*" คืออย่าถือว่าทุก ๆ อย่างที่จะ

ได้รับ มีเพราะเหตุแห่งกรรมที่ได้ทำไว้แล้ว เพราะถ้าถืออย่างนั้นก็จะไม่ต้องทำอะไรขึ้นใหม่ รออยู่เฉย ๆ อย่างเดียวเพื่อให้กรรมเก่าสนองผลต่าง ๆ ขึ้นเอง ถือเอาความดังนี้ก็เท่ากับไม่ให้ถือกรรมลิขิตนั่นเอง

มีปัญหาว่า ถ้าเช่นนั้นพระพุทธศาสนาแสดงเรื่องกรรมไว้ทำไม พิจารณาดูจะตอบได้ว่า *แสดงเรื่องกรรมไว้เพื่อให้รู้ว่ากรรมเป็นเหตุให้วิบาก คือผลตั้งแต่ให้ถือกำเนิดเกิดมา และติดตามให้ผลต่าง ๆ แก่ชีวิต ทำนองกรรมลิขิตนั่นแหละ แต่กระบวนของกรรมที่ทำไว้มีสลับซับซ้อนมากทั้งเกี่ยวกับเวลาที่กรรมให้ผล และข้อที่สำคัญที่สุดคือเกี่ยวกับความประพฤติปฏิบัติของแต่ละบุคคลในปัจจุบัน คือทางพระพุทธศาสนาสอนให้ไม่เป็นทาสของกรรมเก่า เช่นเดียวกับให้ไม่เป็นทาสของตัณหา* แต่ให้ละกรรมชั่ว กระทำกรรมดี และชำระจิตใจของตนให้บริสุทธิ์สะอาด ตามหลักพระโอวาท ๓ หรือกล่าวโดยทั่วไป มีกิจอะไรที่ควรทำก็ทำโดยไม่ต้องนั่งรอนอนรอผลของกรรมเก่าอะไร

ความพิจารณาเพื่อให้รู้กรรมและผลของกรรมนั้น ก็เพื่อให้จิตเกิดอุเบกขา ในเวลาที่เกิดเหตุการณ์เหลือที่จะช่วยแก่ทั้งคนที่เป็นที่รักและที่ชัง กับเพื่อจะได้ปฏิบัติตนตามหลักพระโอวาท ๓ ข้อนั้น ทั้งคนเรามีจิตใจที่เป็นต้นเดิมของกรรมทุกอย่าง ไม่ว่าเก่าหรือใหม่ เพราะจะต้องมีจิตเจตนาขึ้นก่อนแล้วจึงทำกรรมอะไรออกไป ฉะนั้นจึงสามารถและทำอธิษฐาน

คือตั้งใจว่าจะประสงค์ผลอันใด เมื่อประกอบกรรมให้เหมาะแก่ผลอันนั้นก็จะได้รับความสำเร็จ และจึงสามารถตอบปัญหาว่า "เราเกิดมาทำไม" ได้อีกอย่างหนึ่งว่า *"เราเกิดมาตามที่ตั้งใจไว้ว่าจะมาทำ"* เป็นอันไม่พ้นไปจากคำตอบที่ว่า *"เราเกิดมาเพื่อสนองตัณหาและกรรมของตนเอง"* แต่คนดี ๆ ย่อมมีอธิษฐานใจที่ดี ดังพระโพธิสัตว์ทรงอธิษฐานพระหทัยเพื่อบำเพ็ญพระบารมี ความเกิดมาของพระองค์ในชาติทั้งหลายจึงเพื่อบำเพ็ญบารมี คือความดีต่าง ๆ ให้บริบูรณ์

อันที่จริง ทุก ๆ คนมีสิทธิ์ที่จะถือว่าตนเกิดมาเพื่อบำเพ็ญความดีให้มากขึ้น และสามารถที่จะบำเพ็ญความดีได้

ความสำนึกเข้าใจตนเองไว้ว่า **"เราเกิดมาเพื่อทำความดี" "เราเกิดมาเพื่อเพิ่มพูนปัญญา คือความรู้ความฉลาด"** ดังนี้ ย่อมมีประโยชน์ไม่มีโทษ เพราะจะทำให้ขวนขวายทำความดี และศึกษาเพิ่มความรู้ของตนอยู่เสมอ แต่ชีวิตของคนเราก็ยังเนื่องด้วยกรรมเก่า และยังเนื่องด้วยกิเลสในจิตใจ สิ่งที่ทุกคนได้มา ตั้งต้นแต่ร่างกายและชีวิตนี้ เป็นวิบากคือผลของกรรมและกิเลสของตนเอง แต่ยังมีอีกส่วนหนึ่ง คือความดีที่แต่ละคนได้อบรมสั่งสมมา อันเรียกว่า *"บารมี"* คือความดีที่เก็บพอกพูนขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งจะส่งเสริมจิตใจให้เกิดความเห็นที่ถูกต้อง และดำเนินไปในทางที่ถูก

ท่านกล่าวไว้ว่า *มนุษย์เราเกิดมาด้วยอำนาจของกุศล คือ*

กุศลจิตและกุศลกรรม ไม่ว่าจะเกิดมายากดีมีจนอย่างไร เพราะมนุษยภูมิเป็นผลของกุศล ทุกคนจึงชื่อว่ามีกุศลหนุนให้มาเกิดด้วยกันทั้งนั้น ฉะนั้น จึงได้ชื่อว่า *มนุษย์* ที่แปลอย่างหนึ่งว่า *ผู้มีใจสูง คือมีความรู้สูง* ดังจะเห็นได้ว่า คนเรามีพื้นปัญญาสูงกว่าสัตว์ดิรัจฉานมากมาย สามารถรู้จักเปรียบเทียบในความดีความชั่ว ความควรทำไม่ควรทำ รู้จักละอาย รู้จักเกรง รู้จักปรับปรุงสร้างสรรค์สิ่งที่เรียกว่า *"วัฒนธรรม" "อารยธรรม" "ศาสนา"* เป็นต้น แสดงว่ามีความดีที่ได้สั่งสมมา โดยเฉพาะปัญญาเป็นรัตนะอันส่องแสงสว่างนำทางแห่งชีวิต ถึงดังนั้น คนเราก็ยังมีความมืดที่มาเกิดกำบังจิตใจให้เห็นผิดเป็นชอบ *ความมืดที่สำคัญนั้นก็คือ กิเลสในจิตใจและกรรมเก่าทั้งหลาย*

อะไรคือกรรมเก่า ? ไม่มีอธิบายอื่น จะอธิบายอย่างมองเห็น เช่นพระพุทธาธิบายที่ตรัสไว้ความว่า *"กรรมเก่า คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และมนะ (ใจ)"* กล่าวคือร่างกายที่ประกอบด้วยอายตนะทั้งหกนี้แหละเป็นตัวกรรมเก่า เป็นกรรมเก่าที่ทุก ๆ คนมองเห็น นอกจากนี้ ยังเป็นวัตถุที่ตั้งแห่งกรรมใหม่ทั้งปวงอีกด้วยเพราะกรรมที่ทำขึ้นในปัจจุบันจะเป็นกายกรรม วจีกรรม มโนกรรมก็ตาม ก็อาศัยกรรมเก่านี้แหละเป็นเครื่องมือกระทำ ทั้งกรรมเก่านี้ยังเป็นชนวนให้เกิดเจตนาที่ทำกรรมใหม่ ๆ ทั้งหลายด้วย เพราะตา หู เป็นต้น มิใช่ว่าจะมีไว้เฉย ๆ ต้องดู ต้องฟัง แล้วก็ก่อกิเลส เช่น ราคะ (ความติดความยินดี)

โทสะ (ความขัดเคือง) โมหะ (ความหลงใหล) ให้เกิดขึ้น ขณะที่ร่างกายเจริญในวัยหนุ่มสาว ซึ่งกล่าวได้ว่า กรรมเก่ากำลังเติบโตเป็นหนุ่มสาว ตา หู เป็นต้น ก็ยิ่งเป็นสื่อแห่งราคะ โทสะ และเป็นสื่อแห่งกรรมต่าง ๆ ตามอำนาจของจิตใจที่กำลังระเริงหลง จึงจำต้องมีการควบคุมปกครอง จะปล่อยเสียหาได้ไม่ ถ้าตนเองควบคุมตนเองได้ ก็เป็นวิเศษที่สุด แต่ถ้าควบคุมตนเองไม่ได้ ก็ต้องมีผู้ใหญ่ เช่น มารดาบิดาและผู้ใหญ่อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องควบคุม ให้อยู่ในระเบียบวินัยที่ดีงาม ให้เกิดความสำนึกว่า **"เรานี่เกิดมาเพื่อทำความดี"**

ความเข้าใจเรื่องชีวิต

กาพชีวิตของแต่ละคน

คำว่า "ชีวิต" มิได้มีความหมายเพียงความเป็นอยู่แห่งร่างกาย แต่หมายถึงความสุขความทุกข์ความเจริญความเสื่อมของบุคคลในทางต่าง ๆ ด้วย บางคนมีปัญหาว่า *จะวาดภาพชีวิตของตนอย่างไรในอนาคต หรืออะไรควรจะเป็นจุดมุ่งหมายของชีวิต และจะไปถึงจุดที่มุ่งหมายนั้นหรือที่นึกวาดภาพไว้นั้นด้วยอะไร* ปัญหาที่ถามคลุมไปดังนี้ น่าจะตอบให้ตรงจุดเฉพาะบุคคลได้ยาก เพราะไม่รู้ว่าทางแห่งชีวิตของแต่ละบุคคลตามที่กรรมกำหนดไว้เป็นอย่างไร และถ้าวาดภาพของชีวิตอนาคตไว้เกินวิสัยของตนที่พึงจะได้พึงถึง แบบที่เรียกว่าสร้างวิมานบนอากาศ ก็จะเกิดความสำเร็จขึ้นมาไม่ได้แน่ หรือ

แม้วาดภาพชีวิตไว้ในวิสัยที่จะพึงได้พึงถึง แต่ขาดเหตุที่จะอุปการะให้ไปถึงจุดหมายนั้น ก็ยากอีกเหมือนกันที่จะเกิดเป็นความจริงขึ้นมา

ภาพของชีวิตที่วาดไว้ก็จะเทียบได้กับแบบแปลนของสิ่งที่จะสร้างขึ้นในกระดาษพิมพ์เขียว คนที่ไม่มีบ้านคิดจะสร้างบ้านอยู่ของตนเอง จะต้องมีที่ทางมีทุนก่อสร้าง ทีแรกก็จะต้องมีแบบแปลนในแผ่นกระดาษตามที่ตนชอบ แต่ก็ต้องตามควรแก่กำลังทรัพย์ของตน ถ้าอยากจะได้บ้านที่ใหญ่โตเกินกำลังมากไปก็จะทำไม่ได้แน่ แต่ตัวอย่างนี้มีจุดมุ่งหมายชัดเจนอยู่แล้วว่าจะสร้างบ้าน ส่วนปัญหาข้างต้นที่ว่าอะไรควรจะเป็นจุดหมายของชีวิตนั้น ยังไม่มีจุดหมายชัดเจน จึงว่าเป็นปัญหาที่ถามคลุมตอบได้ยาก เหมือนอย่างจะถามว่า จะสร้างอะไรจึงจะดีซึ่งตอบได้ยาก ถ้ามีจุดหมายแน่นอนว่าจะสร้างบ้านอยู่ก็พอจะช่วยกันคิดว่าจะสร้างแบบไหน ด้วยเครื่องอุปกรณ์อะไรบ้าง

อันจุดหมายแห่งชีวิตของคนนั้นมีต่าง ๆ กัน บางคนมีจุดหมายของตนเอง คือมีความคิดเองว่าจะเรียนจะทำงานอะไรทางไหน บางคนมีผู้อื่น เช่น ผู้ปกครองหรือมิตรสหายแนะนำ บางคนก็เป็นไปตามที่คิดไว้ตั้งแต่ต้น บางคนก็เป็นไปในทางอื่น เพราะมีเหตุการณ์บางอย่างมาทำให้เปลี่ยนไปเสีย

เมื่อเร็ว ๆ นี้มีนักเรียนที่สำเร็จการศึกษาจากที่แห่งหนึ่ง

พร้อมกันเมื่อหลายสิบปีมาแล้ว นัดมาบำเพ็ญกุศลพร้อมกันในวัดหนึ่ง บัดนี้นักเรียนเหล่านั้นมีอายุเกิน ๖๐ ด้วยกันแล้ว ที่รับราชการก็เกษียณอายุราชการแล้ว และก็ไม่ใช่นักเรียนแล้ว ต่างได้ผ่านการสร้างชีวิตของตนมาด้วยกันแล้ว มีอายุแห่งชีวิตอยู่ในระยะพักในบั้นสุดท้าย กล่าวได้ว่าทุกคนได้มาถึงจุดสูงสุดแห่งการสร้างชีวิตของตนแล้ว จะสร้างให้ดียิ่งขึ้นไปอีกก็คงไม่ได้มากเท่าไร ลองสำรวจดูแต่ละคนมีทางชีวิตไปคนละทาง คือทำงานต่าง ๆ กันไป ถึงระดับที่สูงต่ำต่าง ๆ กัน ทั้งทางทรัพย์ทางยศทางเกียรติชื่อเสียง ชีวิตจริงของแต่ละคนเมื่ออายุหลังจาก ๖๐ ปี ย่อมเป็นเครื่องตัดสินว่า ภาพของชีวิตที่วาดไว้เมื่อเป็นนักเรียนนั้นผิดหรือถูกเพียงไหน

ภาพชีวิตที่ทุกคนวาดไว้เมื่อเป็นเด็กหรือในวัยรุ่น กับชีวิตจริงเมื่ออายุ ๖๐ อาจต่างกันมาก ทุกคนขณะอยู่ในวัยเด็กหรือในวัยรุ่นอาจจะวาดภาพชีวิตอนาคตของตนเองไว้ด้วยตน หรือบางทีผู้ใหญ่ช่วยคิดแนะนำให้ โดยปกติก็ต้องสังเกตดูสติปัญญาความถนัดความชอบ และต้องพิจารณาถึงกำลังสนับสนุนต่าง ๆ ตลอดถึงอัธยาศัย นิสัย การศึกษาตั้งแต่ในเบื้องต้น คือปฐมศึกษา กับมัธยมศึกษา เป็นเครื่องช่วยชี้บอกได้ว่าทางอนาคตจะไปได้อย่างไร ผู้ที่มีพื้นสติปัญญาต่ำเรียนได้แค่ปฐมศึกษา ก็จะต้องไปทำงานด้านใช้กำลังกายมากกว่าใช้สมอง แต่เมื่อจับอาชีพถูกทาง มีความขยันหมั่นเพียร

รู้จักเก็บหอมรอมริบ ก็อาจตั้งตัวได้ดีเหมือนกัน ผู้ที่มีสติปัญญาปานกลาง เรียนได้จบมัธยมศึกษาหรือเรียนจบทางการช่างเป็นต้นต่าง ๆ ก็สามารถทำงานใช้วิชาได้บ้าง เมื่อตั้งใจทำการงานให้ดีและประพฤติตนดีดังกล่าว ก็ตั้งตนได้ดีตามสภาพ ส่วนผู้ที่มีสติปัญญาดี ทั้งมีปัจจัยสนับสนุน เรียนสำเร็จอุดมศึกษาทางใดทางหนึ่ง จะสามารถทำงานได้ประณีตกว่า อาจตั้งตนได้ดีมาก แต่ความสำเร็จผลอย่างดีนั้น นอกจากต้องอาศัยกำลังสติปัญญาวิชาความรู้ดังกล่าว ยังต้องอาศัยปัจจัยอุปถัมภ์อย่างอื่นอีก ฉะนั้น คนที่บรรลุความสำเร็จ เช่น เป็นพ่อค้าใหญ่ เป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ เป็นชาวนาชาวสวนที่มีฐานะมั่นคง เป็นต้น จึงมิใช่เป็นผู้ที่มาจากมหาวิทยาลัย จากวิทยาลัยเทคนิค หรือจากโรงเรียนมัธยมเสมอไป ใครจะถึงความสำเร็จแค่ไหนเพียงไหนนั้น เมื่อได้ผ่านบางตอนของชีวิตไปแล้ว ก็พอจะคิดคาดคะเนเอาได้ว่าจะไปได้สูงเพียงไหน เว้นไว้แต่มีเหตุพิเศษทั้งในด้านสนับสนุน ทั้งในด้านตัดรอน เช่น บางคนถูกล็อตเตอรี่ที่ ๑ ก็เปลี่ยนเป็นมั่งมีขึ้นทันที หรือบางคนกำลังจะดีแต่มีเหตุมาตัดรอน เช่น ประสบอุบัติเหตุ หรือมีโรคร้ายมาตัดรอน จึงเป็นเหตุตัดรอนผลดีที่น่าจะได้

มีเรื่องเล่าเกี่ยวแก่ผู้ที่เรียกได้ว่าตายฟรี คือตายเปล่าอยู่รายหนึ่งว่า มีคนผู้หนึ่งซื้อล็อตเตอรี่ไว้ฉบับหนึ่ง ต่อมาล็อตเตอรี่ออก ปรากฏว่ารางวัลที่ ๑ ตรงกับเลขล็อตเตอรี่

ที่ผู้นั้นซื้อเก็บไว้ เขาเห็นตัวเลขเข้าก็ดีใจจนสิ้นใจไปในขณะนั้นเอง แต่ความจริงเขาหาได้ถูกรางวัลที่ ๑ ไม่ เพราะล็อตเตอรี่ที่เขาซื้อไว้ไม่ใช่งวดที่ออกคราวนั้น เหตุการณ์พิเศษต่าง ๆ เช่นนี้มีอยู่เหมือนกัน

ฉะนั้น *ชีวิตจริงของทุก ๆ คน จึงไม่แน่อย่างที่คาดคิดไว้หรืออย่างที่น่าจะเป็น เมื่อถึงเข้าแล้วนั่นแหละจึงเป็นการแน่นอน* เหมือนอย่างเมื่อเกษียณอายุราชการแล้ว จึงจะรู้ว่าความเจริญทางราชการของตนไปได้สูงแค่ไหน ทั้งนี้ก็ต้องเว้นแต่ท่านผู้รู้ แต่ท่านผู้รู้ก็ไม่ต้องการชีวิตเหมือนอย่างที่คนเป็นอันมากต้องการแล้ว

ความเข้าใจเรื่องชีวิต

ชีวิตต้องการอะไร

ชีวิตนี้ต้องการอะไร ? อาจจะเป็นปัญหาเดียวกับปัญหาที่ว่าควรจะวาดภาพชีวิตอนาคตอย่างไร หรืออาจจะต่างกันก็ได้ สุดแต่ความประสงค์ของผู้ถาม อาจจะมุ่งถึงผลทางวัตถุหรือทางโลกทั่ว ๆ ไปก็ได้ อาจจะหมายถึงผลที่พิเศษไปกว่านั้นก็ได้

ว่าถึงผลทางวัตถุหรือทางโลกทั่ว ๆ ไป ทุกคนก็น่าจะมีทางของตน หรือมีความคิดเห็นของตนเอง เกี่ยวแก่การเรียน อาชีพการงาน เป็นต้น แต่ถ้าหมายถึงผลที่พิเศษไปกว่านั้น ก็น่าคิดว่านอกจากสิ่งต่างๆที่เป็นบุคคลเป็นวัตถุเป็นชื่อเสียงเป็นต้น ที่โลกต้องการแล้ว ชีวิตนี้ต้องการอะไรอีก เพราะสิ่งที่โลกต้องการทั้งปวงก็ดูคล้าย ๆ กัน เช่น ต้องการวิชา ต้องการอาชีพ

ต้องการภริยาสามี ต้องการบุตรบุตรี ต้องการทรัพย์ ต้องการยศ ต้องการชื่อเสียง เป็นต้น เช่นเดียวกับชีวิตต้องแก่เจ็บตายซึ่งเหมือนกันทุก ๆ ชีวิต

ชีวิตและเหตุการณ์ของชีวิต ทำให้คนมีความเห็นต่อชีวิตต่าง ๆ กัน บางคนรื่นเริงยินดีอยู่กับชีวิต มักจะเป็นคนวัยรุ่นกำลังมีร่างกายเจริญ มองเห็นอะไรในโลกยิ้มแย้มแช่มชื่นไปทั้งนั้น บางคนระทมอยู่กับชีวิตจนถึงคิดหนีชีวิตก็มี เพราะความไม่สมหวังน้อยหรือมาก บางคนก็ดูเฉย ๆ ต่อชีวิต แต่มิใช่เฉยเพราะรู้สัจจะของชีวิต หากเฉย ๆ เพราะไม่รู้ ทั้งไม่ต้องการที่จะศึกษาเพื่อรู้ จึงอยู่ไปทำไปตามเคยวันหนึ่ง ๆ โดยมากน่าจะอยู่ในลักษณะนี้ ไม่สู้จะเป็นสุขหรือเป็นทุกข์อะไรมากนัก เพราะไม่อยากจะคิดรู้อะไรมากนัก หรือเพราะไม่มีอะไรจะทำให้เป็นสุขหรือเป็นทุกข์มากนัก สรุปลงว่ายินดีต่อชีวิตบ้าง ยินร้ายต่อชีวิตบ้าง หลงงมงาย เช่น ที่มีความเฉย ๆ เพราะไม่รู้ดังกล่าวนั้นบ้าง คนทั่ว ๆ ไปย่อมเป็นดังนี้ จะต้องพบทั้งความยินดีทั้งความยินร้าย ทั้งความหลงใหลในชีวิต จะต้องพบทั้งสุขทั้งทุกข์ ทั้งได้ทั้งเสีย ขณะเป็นเด็กหรือเป็นวัยรุ่นอาจจะมีสุขมีสนุกรื่นเริงมาก แล้วจะค่อย ๆ พบทุกข์เข้ามาแทนสุขน้อยหรือมากตามวัยที่เพิ่มขึ้น ตามเหตุการณ์ของชีวิตที่ต้องการพบมากขึ้น จะต้องพบทั้งความยิ้มแย้มทั้งความระทม หรือจะต้องทั้งหัวเราะทั้งร้องไห้ นั่นแหละเป็นชีวิตหรือเป็นโลก

ว่าถึงชาวโลกทั่วไป *เมื่อได้มีประสบการณ์จากโลกทั้งสองด้านแล้ว จึงจะรู้จักโลกดีขึ้น* แต่ก็มีอยู่สองจำพวกเหมือนกัน คือ *พวกหนึ่งแพ้โลก* คือต้องเป็นทุกข์น้อยหรือมาก ไม่สามารถจะแก้ทุกข์ได้ คล้ายกับรอให้โลกช่วย คือให้เหตุการณ์ข้างดีตามที่ปรารถนาเกิดขึ้น *อีกพวกหนึ่งไม่แพ้โลก* คือไม่ยอมเป็นทุกข์ ถึงจะต้องเป็นทุกข์บ้างอย่างสามัญชน ก็ไม่ยอมให้เป็นมากหรือเป็นนานนัก พยายามแก้ทุกข์ได้ ไม่ต้องรอให้เหตุการณ์ข้างดีที่ปรารถนาต้องการเกิดช่วยซึ่งเป็นการไม่แน่ แต่ทำความรู้จักโลกนั่นแหละให้ดีขึ้นตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้ เช่นว่า *"สูจงมาดูโลกนี้... ที่พวกคนเขลาติดอยู่ แต่ผู้รู้หาข้องอยู่ไม่"* คือศึกษาทำความรู้ชนิดที่ไม่ติดข้องให้เกิดขึ้น ด้วยปล่อยโลกให้เป็นไปตามวิถีของโลก เหมือนอย่างไม่คิดดึงดวงอาทิตย์ให้หยุดหรือให้กลับซึ่งเป็นไปไม่ได้ หน้าที่ของบุคคล คือดึงใจให้หยุดหรือให้กลับจากกิเลสและความทุกข์ ให้ดำเนินไปในทางที่ดี ไม่ยอมพ่ายแพ้แก่ชีวิตและโลก

คนเราต้องพบชีวิต หมายถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นแก่ชีวิต ตามที่ปรารถนาไว้ก็มี ที่มิได้ปรารถนาก็มี ว่าถึงปัญหาที่ว่า *คนเราควรจะวาดภาพชีวิตอนาคตของตนอย่างไรหรือจะให้ชีวิตเป็นอย่างไร* ถ้าตอบตามวิถีชีวิตทั่วไป ก็คงจะว่าจะให้เป็นชีวิตที่บริบูรณ์ด้วยผลตามที่ปรารถนากันทางโลกทั่วไปนี้แหละ รวมเข้าก็คือ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข อันเรียกว่าโลกธรรม

(ธรรมคือเรื่องของโลก)ส่วนที่น่าปรารถนาพอใจ แต่ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า จะต้องพบชีวิตส่วนที่มิได้ปรารถนาอีกด้วย คือส่วนที่ตรงกันข้าม รวมเข้าก็คือ ความเสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา ทุกข์ ชีวิตของทุกคนจะต้องพบกับโลกธรรมทั้งสองฝ่ายนี้อยู่ด้วยกัน

คำว่า *โลกธรรม พูดง่าย ๆ ก็คือ ธรรมดาโลก* เพราะขึ้นชื่อว่าโลกย่อมมีธรรมดาเป็นความได้ความเสียหรือความทุกข์เช่นนั้น สิ่งที่ได้มาบางทีรู้สึกว่าให้ความสุขมากเหลือเกิน แต่สิ่งนั้นเองกลับให้ความทุกข์มากก็มี พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสชี้ให้เห็นทุกข์ไว้ก่อน ดังเช่นเมื่อมีเทพมากล่าวคาถาแปลความว่า *"ผู้มีบุตรย่อมบันเทิงเพราะบุตร ผู้มีโคย่อมบันเทิงเพราะโค นรชนย่อมบันเทิงเพราะทรัพย์สมบัติ ผู้ไม่มีทรัพย์สมบัติย่อมไม่บันเทิง"* พระพุทธเจ้าได้ตรัสแก้ว่า *"ผู้มีบุตรย่อมโศกเพราะบุตร ผู้มีโคย่อมโศกเพราะโค นรชนย่อมโศกเพราะทรัพย์สมบัติ ผู้ไม่มีทรัพย์สมบัติ (เป็นเหตุก่อกิเลส) ย่อมไม่โศก"* คำของเทวดากล่าวได้ว่าเป็นภาษิตทางโลก เพราะโลกทั่วไปย่อมเห็นดังนั้น ส่วนคำของพระพุทธเจ้ากล่าวได้ว่าเป็นภาษิตทางธรรม แต่ก็เป็นความจริง เพราะเป็นธรรมดาโลก ที่จะต้องพบทั้งสุขและทุกข์ที่แม้เกิดจากสิ่งเดียวกัน ฉะนั้น *ทุก ๆ คนผู้ต้องการโลก คือปรารถนาจะได้สิ่งที่น่าปรารถนา หรือต้องการที่จะให้เป็นไปตามปรารถนา ก็ควรต้องการธรรมอีกส่วนหนึ่งที่จะเป็นเครื่องช่วย*

รักษาตน ทั้งในคราวได้ ทั้งในคราวเสีย

พระพุทธศาสนาได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตของทุก ๆ คน ตรงจุดนี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนให้พิจารณาว่า **สุขหรือทุกข์ข้อนี้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา แต่ว่าสิ่งที่เกิดขึ้นนี้เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ คือแปรปรวนไปเป็นธรรมดา** เมื่อพิจารณาอยู่ดังนี้จนเกิดปัญญาเห็นจริง สุขหรือทุกข์นั้น ๆ ก็จะไม่ตั้งครอบงำจิตอยู่ได้ ผู้ที่มีปัญญาพิจารณาเห็นจริงอยู่ดังนั้น จะไม่ยินดีในเพราะสุข จะไม่ยินร้ายในเพราะทุกข์นั้น ๆ ความสงบจิตซึ่งเป็นความสุขจะมีได้ด้วยวิธีนี้

ความเข้าใจเรื่องชีวิต

ศึกษาชีวิตทั้งสองด้าน

พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้แปลความว่า "*ความโศกย่อมเกิดจากสิ่งเป็นที่รัก ภัยคือความกลัว ย่อมเกิดจากสิ่งเป็นที่รัก สำหรับผู้ที่พ้นแล้วจากสิ่งเป็นที่รักจะไม่มีความโศก ภัยจักมีแต่ที่ไหน*" พระพุทธภาษิตนี้ ดูคล้ายกับมองในทางร้ายว่า สิ่งเป็นที่รักจะเป็นแหล่งแห่งเกิดความโศกและภัยเสมอ แต่ก็เป็นความจริงที่ความโศกและภัยทุกอย่างเกิดจากแหล่งรักทั้งนั้น *ใครก็ตามที่ได้รับความสุขจากสิ่งเป็นที่รักเพียงอย่างเดียว ยังไม่ชื่อว่าได้พบโลกหรือผ่านโลกทั้งสองด้าน ต่อเมื่อได้รับความทุกข์จากสิ่งเป็นที่รักอีกอย่างหนึ่ง จึงจะชื่อได้ผ่านพบโลกครบสองด้าน เป็นโอกาสที่ทำให้รู้จักโลกดีขึ้น*

อันที่จริงชีวิตที่ดำเนินผ่านสุขทุกข์ต่าง ๆ ในโลก หรือผ่านโลกที่มีทั้งสุขทั้งทุกข์ เท่ากับเป็นการศึกษาให้เกิดเจริญปัญญาขึ้นอยู่เสมอ อาจจะมีการหลงผิดไปในบางคราว ก็ไม่ใช่ตลอดไป และทุกคนที่เกิดมาย่อมมีพื้นปัญญาที่จะเพิ่มเติมขึ้นได้เสมอ ทั้งปัญญาที่จะเป็นปัญญาที่สมบูรณ์ขึ้น ก็เพราะรู้ทั้งสองด้าน คือรู้ทั้งสุขทั้งทุกข์ ถ้ารู้จักแต่สุข ไม่รู้จักทุกข์ก็ยังไม่ใช่ปัญญาสมบูรณ์ *จะรู้จักทุกข์ได้ก็ต้องประสบกับความทุกข์ และดูเข้าไปที่ทุกข์ หรือดูเข้ามาที่จิตใจอันมีทุกข์ว่า จิตใจนี้มีทุกข์ ดูอาการจิตใจที่มีทุกข์ว่าเป็นอย่างไร* อาการคือแห้งผากใจ ปราศจากความสดชื่น เหมือนอย่างต้นไม้เหี่ยว คร่ำครวญใจด้วยความคิดถึงสิ่งที่ล่วงมาแล้วหรือถึงสิ่งที่ยังไม่มาถึง ไขว่คว้าในสิ่งที่สิ้นไปหายไปแล้ว เหมือนอย่างไล่จับเงาหรือกลัวสิ่งที่ยังอยู่ว่าจะหายไปเสีย หรือกลัวว่าอะไรที่น่ากลัวจะเกิดขึ้น ตรอมใจไม่มีความผาสุก คับแค้นใจเหมือนอย่างถูกอัดถูกบีบ อาการใจเหล่านี้ แสดงออกมาให้เห็นทางกายอันเป็นเรือนอาศัยของจิตใจ อวัยวะทางกายที่บอกใจอย่างดีที่สุด คือดวงตาและสีหน้า ดวงตาจะเศร้า สีหน้าจะหมองร่างกายทั่วไปจะซูบ อาการทางกายเหล่านี้กล่าวได้ว่าเป็นผลพลอยเสีย ดูอาการจิตใจที่มีทุกข์ว่าเป็นอย่างนี้ ๆ ดูให้เห็นชัด ให้คล้ายกับส่องกระจกเห็นเงาหน้าของตนชัดเจนแล้วศึกษา คือพยายามค้นหาความจริงในจิตใจของตนเอง

ต่อไปว่า เป็นอาการประจำหรือเป็นอาการจร เทียบอย่างเป็นโรคประจำหรือเป็นโรคจร มีอะไรเป็นเหตุเป็นสมุฏฐาน จะเห็นว่าเป็นอาการจร เพราะแต่ก่อนนี้ไม่เคยมีเคยเป็น เคยมีแต่อาการที่เป็นความสุขอันตรงกันข้าม ถึงอาการที่เป็นความสุขก็เหมือนกัน คือเป็นอาการจร เพราะก่อนแต่นั้นก็ไม่เคยมีเคยเป็น ได้แก่ เมื่อเป็นเด็กยังไม่มีอาการจิตใจเช่นนี้ มาเริ่มมีขึ้นตั้งแต่เมื่ออย่างเข้าดรุณวัย เริ่มมีสิ่งเป็นที่รักขึ้น ตั้งแต่หนึ่งสิ่งสองสามสิ่ง เป็นต้น เมื่อศึกษาจิตใจของตนเองไปดังนี้ จักได้พบสัจจะขึ้นสมจริงตามพระพุทธพยากรณ์ นี้แหละเป็นเหตุเป็นสมุฏฐาน

การหัดศึกษาให้รู้จักกระบวนแห่งจิตใจของตนเองนั้นเป็นข้อที่ควรทำ ทั้งในคราวมีสุขและในคราวมีทุกข์ เหตุแห่งสุขและทุกข์ข้อที่สำคัญก็คือ สิ่งที่เป็นที่รัก ในขณะที่มีสุขจะยกไว้ก่อน จะกล่าวแต่ที่มีทุกข์ ให้รวมใจดูที่ตัวความทุกข์ที่กำลังเสวยอยู่ ดูอาการของจิตที่เป็นทุกข์ว่าเป็นอย่างไร ห่อเหี่ยวอย่างไร มีอาการเศร้าหมองอย่างไร ห่อเหี่ยวอย่างไร หมดรสหมดความสำราญอย่างไร ดูความคิดว่าในขณะที่จิตเป็นทุกข์เช่นนี้ จิตมีความคิดอย่างไร คิดถึงอะไร ก็จะรู้ว่ากำลังคิดถึงเรื่องที่ทำให้ทุกข์นั้นแหละ เพราะจิตผูกอยู่กับเรื่องนั้นมาก *ความผูกจิตมีมากในเรื่องใด ก็ดึงจิตให้คิดถึงเรื่องนั้นมาก และเป็นทุกข์มาก ฉะนั้น ความทุกข์จึงเป็นผลตามความผูกจิต*

(สังโยชน์) ซึ่งคอยดึงจิตให้คิดไปถึงเรื่องที่ผูกไว้ในใจ

อันที่จริงเรื่องที่ผูกใจไว้นี้มิใช่เฉพาะแต่สิ่งที่เป็นที่รักเท่านั้น ถึงสิ่งที่ไม่เป็นที่รักก็ผูกใจไว้เหมือนกัน จึงเกิดความชอบใจและความไม่ชอบใจ ถ้าไม่มีความผูกใจไว้เสียเลย ก็จะไม่มีทุกสิ่ง คือที่รักก็ไม่มี ที่ไม่รักก็ไม่มี ตลอดถึงความยินดียินร้ายก็จะไม่มี

ตามที่กล่าวมานี้เป็นกระบวนทางจิต กล่าวสั้น คือความผูกจิตอยู่กับเรื่อง (อันเรียกว่าอารมณ์) ที่ทุก ๆ คนประสบพบผ่านมาทางอายตนะมี ตา หู เป็นต้น และความคิดที่ถูกดึงให้คิดไปในเรื่องที่ผูกใจอยู่เสมอ ถ้าเป็นเรื่องของสิ่งที่เป็นที่รักและไม่เป็นไปตามที่ปรารถนาต้องการ ยิ่งคิดไปก็ยิ่งเป็นทุกข์ไป จิตครุ่นคิดไปด้วยเสวยทุกข์ไปด้วย *"หยุดคิดได้เมื่อใดก็หยุดทุกข์ลงเมื่อนั้น"*

คำว่า หยุดคิด หมายถึงหยุดคิดถึงเรื่องที่ทำให้เป็นทุกข์ ถ้ากล่าวดังนี้แก่ใคร ก็น่าจะได้รับตอบว่า สำหรับหลักการที่ว่านั้นไม่เถียง แต่ทำไม่ได้ คือจะห้ามมิให้คิดไม่ได้ ถ้าแย้งดังนี้ ก็ต้องรับรองว่าห้ามไม่ได้จริง ด้วยเหตุที่ยังมีความผูกจิตอยู่ในเรื่องนั้น ดังที่ได้กล่าวข้างต้นแล้วว่า ความผูกจิตไว้นี้เอง คอยดึงจิตให้คิดไปในเรื่องที่ผูกไว้ เป็นดังนี้จนกว่าจะปล่อยความผูกนี้ได้ ถ้าว่าดังนี้ ก็น่าจะถูกประท้วงอีกว่า ปล่อยไม่ได้ เพราะเป็นสิ่งนั้นสิ่งนี้ซึ่งเป็นที่รัก และสามัญชน

ทั่วไปก็จะต้องมีสิ่งเป็นที่รัก เช่น จะต้องมีพ่อแม่ลูกหลาน เป็นต้น ที่เป็นที่รัก เมื่อมีขึ้นจิตใจก็จะต้องผูกพัน ที่เรียกว่าความผูกจิต จึงไม่สามารถจะปล่อยไว้ ถ้ามีการประท้วงดังนี้ ก็ตอบชี้แจงได้ว่า รับรองว่าสามารถแน่ ถ้าลองปฏิบัติดูตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เพราะความผูกพันแห่งจิตใจนี้เป็นกิเลส เพื่อที่จะชี้ให้เห็นหน้าตาให้ชัดขึ้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในธรรมบท แปลความรวมกันว่า *"ความโศก ความกลัว เกิดจากความรัก ความยินดี ความใคร่ (กาม) ความอยาก (ตัณหา) สำหรับผู้ที่พ้นแล้วจากความรัก ความยินดี ความใคร่ (กาม) ความอยาก (ตัณหา) จะไม่มีความโศก ความกลัวจักมีแต่ที่ไหน"*

ความเข้าใจเรื่องชีวิต

สิ่งอันเป็นที่รักของชีวิต

คนทั่วไปนั้นย่อมมีความรัก ความยินดี ความใคร่ ความอยาก ว่าถึงความรักเพียงข้อเดียวก่อน ทุก ๆ คนก็มีอยู่ในบุคคลและในส่วนต่าง ๆ มาก เช่น บุตรธิดารักมารดาบิดา มารดาบิดาก็รักบุตรธิดา สามีก็รักภรรยา ภรรยาก็รักสามี *แต่มักจะลืมนึกถึงอีกผู้หนึ่งซึ่งเป็นที่รักของตนเองอย่างลึกซึ้ง คือตนเอง คือลืมนึกรักตนเอง คิดดูให้ดีจะเห็นว่าตนเป็นที่รักยิ่งของตนเองอยู่แล้ว* ดังที่มีเรื่องเล่าว่า

ครั้งหนึ่งพระเจ้าปเสนทิโกศลตรัสถามพระนางมัลลิกาเทวีของพระองค์ว่า ใครเป็นที่รักของพระนางยิ่งกว่าตนเอง (ของพระนาง) พระนางกราบทูลว่าไม่มี แล้วกราบทูลถามพระราชาเช่นเดียวกันว่า ใครเป็นที่รักของพระองค์ยิ่งกว่าพระองค์เอง

ตรัสตอบว่าไม่มีเช่นเดียวกัน พระเจ้าปเสนทิโกศลได้เสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้า กราบทูลข้อที่ตรัสโต้ตอบกันนี้ พระพุทธเจ้าตรัสอุทานขึ้นในเวลานั้นว่า *"ตรวจดูด้วยใจไปทุกทิศแล้ว ก็ไม่พบผู้ที่เป็นที่รักยิ่งกว่าตนในที่ไหน ตนเป็นที่รักมากของคนอื่น ๆ อย่างนั้น เพราะเหตุนั้น ผู้รักตนจึงไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น"*

พระพุทธอุทานนี้ตรัสสอนให้คิดถึงใจเราเทียบกับใจเขา ดังที่กล่าวกันว่า นำใจเขามาใส่ใจเรา เพื่อจะได้สังวรจากการทำที่เป็นการเบียดเบียนผู้อื่น แต่ก็เป็นอันทรงรับรองข้อที่พระนางมัลลิกากราบทูลพระเจ้าปเสนทิโกศลนั้นว่า ไม่มีใครจะเป็นที่รักของตนยิ่งกว่าตน และพระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ในพระธรรมบทว่า *"ถ้ารู้ว่าตนเป็นที่รัก พึงรักษาตนไว้ให้ดี บัณฑิตพึงประคับประคองตนตลอดยาม (คือวัย) ทั้งสามยามใดยามหนึ่ง"* นี้เป็นพระพุทธโอวาทตรัสเตือนไว้เพื่อมิให้หลงลืมตนเองไปเสีย หน้าที่ของตนนั้นจะต้องรักษาประคับ-ประคองตนเองไว้ให้ดี

ควรสังเกตว่า *พระพุทธองค์มิได้ตรัสสอนว่า จงรักตนหรือควรรักตนหรือต้องรักตน เพราะตนเป็นที่รักของตนอยู่แล้วแก่ทุก ๆ คน* คือทุก ๆ คนต่างรักตนเองอยู่ด้วยกันแล้วและรักยิ่งกว่าสิ่งอื่นหรือใครอื่นทั้งหมด เมื่อมีความจริงอยู่ดังนี้ จึงไม่จำเป็นจะต้องตรัสสอนให้รักตนเข้าอีก *แต่ตรัสสอนให้ทำความรู้ดังกล่าวและให้รักษาตนให้ดี*

คิดดูอีกสักหน่อย เมื่อเกิดมาก็มาตนผู้เดียว คราวจะตายไปก็คงไปตนผู้เดียวอีกเหมือนกัน บุคคลและสิ่งทั้งปวงแม้จะเป็นที่รักยิ่งนัก ก็เกิดขึ้นหรือมาพบกันเข้าในภายหลัง และมีอยู่เฉพาะในชีวิตนี้ ไม่มีที่จะไปด้วยกันกับตนในภพหน้า สิ่งที่จะไปด้วยคือบุญหรือบาปที่ทำไว้เอง แม้ในชีวิตนี้ก็มิใช่ว่า จะร่วมสุขร่วมทุกข์ไปด้วยกันทุกอย่าง เช่น ถึงคราวเจ็บก็ต้องเจ็บเอง ใครจะเจ็บแทนกันหาได้ไม่ ตนเองเท่านั้นต้องร่วมสุขทุกข์กับตนเองตลอดไป ในคราวเกิด แก่ เจ็บ ตาย ในโลกนี้ โลกหน้า ในมนุษย์ ในนรก ในสวรรค์ ตลอดถึงนิพพาน ก็เป็นเรื่องของตนเองผู้เดียวทั้งหมด พิจารณาให้ตระหนักในความจริงดังนี้จะช่วยถอนความผูกใจเป็นทุกข์ออกได้บ้างไม่มากก็น้อย

ในครั้งพุทธกาล เมื่อพระเจ้ามหากัปปินะทรงสละราชสมบัติ เสด็จออกจากรัฐของพระองค์ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ทรงขออุปสมบทเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าได้ประทานอุปสมบทให้เป็นภิกษุแล้ว ฝ่ายพระเทวีของพระองค์มีพระนามว่าอโนชา ได้เสด็จติดตามไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ทรงสอดส่ายพระเนตรหาพระราชาว่าจะประทับอยู่ที่ไหน ในหมู่พระพุทธ-สาวกที่นั่งแวดล้อมพระพุทธองค์อยู่นั้น เมื่อไม่ทรงเห็นก็กราบทูลถามพระพุทธองค์ว่า ได้ทรงเห็นพระราชาบ้างหรือ พระพุทธองค์ได้ตรัสถามว่า ทรงแสวงหาพระราชาประเสริฐหรือว่าแสวงหาพระองค์เอง (ตน) ประเสริฐ พระนางทรงได้สติ

กราบทูลว่า แสวงหาตนประเสริฐ ทรงสงบพระทัยฟังธรรมได้ ครั้นทรงสดับธรรมไป ก็ทรงเกิดธรรมจักษุคือดวงตาเห็นธรรม ที่เรียกว่าธรรมจักษุนี้ มีแสดงไว้ในที่อื่นว่า คือเกิดดวงตาเห็นธรรมขึ้นว่า *"สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับไปเป็นธรรมดา"* ได้แก่ เห็นธรรมดาที่เป็นของคู่กัน คือเกิดและดับ จะกล่าวว่าเห็นความดับของทุกสิ่งที่เกิดมาก็ได้

ชีวิตนี้เรียกได้ว่าเป็นความเกิดสิ่งแรก ซึ่งเป็นที่เกิดของสิ่งทั้งหลายในภายหลัง ก็ต้องมีความดับ *สิ่งที่ได้มาพร้อมกับชีวิตก็คือ ตนเอง นอกจากตนเองไม่มีอะไรทั้งนั้น สามีภริยาบุตรธิดาทรัพย์สินเงินทองไม่มีทั้งนั้น เรียกว่าเกิดมาตัวเปล่ามาตัวคนเดียว* พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า *"ตนแลเป็นคติ (ที่ไปหรือการไป) ของตน"* ในเวลาดับชีวิต ก็ตนเองเท่านั้นต้องไปแต่ผู้เดียวตามกรรม ทิ้งทุกสิ่งไว้ในโลกนี้ แม้ชีวิตร่างกายนี้ก็นำไปด้วยไม่ได้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า *"บุคคลผู้จะต้องตายทำบุญและบาปทั้งสองอันใดไว้ในโลกนี้ บุญบาปทั้งสองนั้นเป็นของผู้นั้น ผู้นั้นพาเอาบุญบาปทั้งสองนั้นไป บุญบาปทั้งสองนั้นติดตามผู้นั้นไปเหมือนอย่างเงาที่ไม่ละตัว"*

ก็เมื่อตนเองเป็นผู้มาคนเดียวไปคนเดียว เมื่อมาก็มาตามกรรม เมื่อไปก็ไปตามกรรม ถึงผู้อื่นก็เหมือนกัน ไม่ว่าจะเป็นใครทั้งนั้น คือจะเป็นสามีภริยา เป็นบุตรธิดา เป็นญาติมิตร

หรือแม้นเป็นศัตรู ต่างก็มาคนเดียวตามกรรม ไปตามกรรม ฉะนั้น ก็ควรที่จะต้องรักตนสงวนตน แสวงหาตนมากกว่าที่จะรัก จะสงวนจะแสวงหาใครทั้งนั้น

คำว่า **แสวงหาตน** เป็นคำมีคติที่ซึ้ง คิดพิจารณาให้เข้าใจให้ดี จะบังเกิดผลดียิ่งนัก แต่ที่จะเริ่มแสวงหาตนได้ ก็ต้องได้สติย้อนมานึกถึงตนในทางที่ถูกที่ควร และคำว่า แสวงหาตน หาได้มีความหมายว่าเห็นแก่ตนไม่ เพราะผู้เห็นแก่ตนหาใช่ผู้ที่แสวงหาตนไม่ กลายเป็นแสวงหาสิ่งที่มิใช่ตนไปเสีย

ความเข้าใจเรื่องชีวิต

แง่คิดเกี่ยวกับชีวิต

อันเหตุการณ์ที่บังเกิดขึ้นแก่ชีวิต มีอยู่เป็นอันมากที่บังเกิดขึ้นโดยไม่รู้ไม่คิดมาก่อน แต่เมื่อเป็นเหตุการณ์ที่จะต้องเกิดก็เกิดขึ้นจนได้ ถ้าหากใครมองดูเหตุการณ์ต่าง ๆ เหล่านั้นอย่างของเล่น ๆ ไม่จริงจัง ก็ไม่เกิดทุกข์เดือดร้อน หรือจะเกิดบ้าง ก็เกิดอย่างเล่น ๆ ถ้าจะหนีเหตุการณ์เสียบ้าง ก็เหมือนอย่างหนีไปเที่ยวเล่น หรือไปพักผ่อนเสียครั้งคราวหนึ่ง

คนเรานั้นเมื่อเห็นว่าที่ใดมีทุกข์ ก็จะต้องหนีไปให้พ้นจากคนหรือเหตุการณ์ที่ก่อทุกข์ให้เกิดขึ้น ฉะนั้น ถ้าแต่ละคนได้ระลึกถึงข้อนี้ ก็ควรจะไม่ประพฤติหรือกระทำการก่อทุกข์ให้แก่กัน ทั้งนี้ด้วยมีความสำนึกตนและประพฤติตนให้อยู่ในขอบเขตที่สมควร

เรื่องว่าอะไรสมควรอะไรไม่สมควรนั้น ถ้าคนเรามีสติรู้จักตนตามเป็นจริง ไม่หลงตน ไม่ลำเอียงแล้ว ก็จะรู้ได้โดยไม่ยาก บางทีหลอกคนอื่นได้ แต่หลอกตนเองหาได้ไม่ เช่นคนที่รู้อยู่ว่าตนเองเป็นอย่างไร แต่เที่ยวพูดโอ้อวดคนอื่นว่าวิเศษต่าง ๆ บางทีหลอกตนเองให้หลงไปสนิท แต่หลอกคนอื่นไม่ได้ เช่นคนที่หลอกหาได้มีความวิเศษอันใดไม่ แต่เข้าใจตนเองว่าวิเศษแล้วแสดงตนเช่นนั้น ส่วนคนอื่นเขารู้ว่าเป็นอย่างไรจึงหัวเราะเอา หากได้มองดูความเป็นไปต่าง ๆ กันของคนในทางที่น่าหัวเราะดังนี้ ก็น่าจะมีทุกข์น้อยลง *การมองดูคนอื่นนั้นสู้มองดูตนเองไม่ได้เพราะตนเองต้องรับผิดชอบต่อตนเองโดยตรง ส่วนคนอื่นเขาก็ต้องรับผิดชอบต่อตัวเขาเอง* เรื่องความรับผิดชอบนี้ บางทีก็นึกไปไม่ออกว่าได้ทำอะไรไว้ จึงต้องรับผิดรับชอบเช่นนี้ เช่น ต้องรับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นแก่ชีวิต

ในฐานะเช่นนี้ ผู้เป็นศิษย์ของพระพุทธเจ้าย่อมใช้ศรัทธาความเชื่อในกรรมและผลของกรรม ทำกรรมที่ผิดไว้ก็ต้องรับผิดต่าง ๆ ทำกรรมที่ชอบไว้ก็ต้องรับชอบต่าง ๆ จะเลือกเอาอย่างใดอย่างหนึ่งหาได้ไม่ เมื่อยอมรับกรรมเสียได้ดังนี้ ก็จะมีใจกล้าหาญ เป็นอะไรเป็นกัน ไม่กลัวต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ และเมื่อเหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นจะแก้อย่างไร ศิษย์ของพระพุทธเจ้าย่อมแก้ด้วยสติและปัญญา เพื่อให้เป็นผู้ชนะด้วยความดี

พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า *"พึงชนะคนตระหนี่หรือความ*

ตระหนี่ด้วยการให้" นี้เป็นวิธีเอาชนะวิธีหนึ่ง ใครเป็นคนมีความตระหนี่และความโลภ ก็คือตัวเราเองหรือคนอื่นก็ได้ ถ้าเป็นตัวเราเองก็จะต้องเอาชนะด้วยการให้ พยายามให้ตัวเราเองเป็นผู้ให้ ถ้าเป็นคนอื่นก็อาจเอาชนะเขาด้วยการให้ได้เหมือนกัน เช่นให้สิ่งที่เขาต้องการเขาก็พอใจแล้ว ให้สิ่งที่เราต้องการบางทีก็ซื้อเขาได้ด้วยการให้ทรัพย์ ผู้ที่มีจิตใจสูงบางคนสละให้ยิ่งกว่าเขาขอ เป็นทานอย่างสูง ที่ทำให้เป็นที่พิศวงแก่คนอื่น ๆ ว่าทำไมจึงให้ได้

คนย่อมปฏิบัติตามระดับของจิตใจ ไม่สามารถจะทำให้ต่ำกว่าระดับของตนได้ แต่คนดีนั้นพระย่อมรักษา ดังภาษิตว่า **"ธรรมแลย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม"** ศิษย์ของพระพุทธเจ้าย่อมมีศรัทธาอยู่อย่างมั่นคงดังนี้ และย่อมปฏิบัติตนเป็นผู้หลีกออกอยู่เสมอ โดยเฉพาะเป็นผู้หลีกออกทางใจ จึงไม่เป็นทุกข์

อันเรื่องของชีวิต บางคราวก็ดูเป็นของเปิดเผยง่าย ๆ บางคราวก็ดูลึกลับ เพราะเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแก่ชีวิต บางอย่างก็เกิดตามที่คนต้องการให้เกิด บางอย่างก็เกิดขึ้นโดยคนมิได้เจตนาให้เกิด แต่ผลทุก ๆ อย่างย่อมมีเหตุ ถ้าได้รู้เหตุก็เป็นของเปิดเผย ส่วนที่ว่าลึกลับก็เพราะไม่รู้เหตุ จู่ ๆ ก็เกิดผลขึ้นเสียแล้ว เช่นไม่ได้คิดว่าพรุ่งนี้จะไปข้างไหน ครั้นถึงวันพรุ่งนี้เข้า ก็ต้องไปด้วยเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นบัดเดี๋ยวนั้น ว่าถึงคนทั่วไปแล้ว เรื่องของพรุ่งนี้เป็นเรื่องลึกลับ เพราะต่างก็ไม่รู้

พรุ่งนี้ของตนเองจริง ๆ ถึงวันนี้เองก็รู้อยู่เฉพาะปัจจุบันคือเดี๋ยวนี้ แต่อนาคตหารู้ได้ไม่ ว่าต่อไปแม้ในวันนี้จะเกิดอะไรขึ้นบ้าง

คนเรามีความคิดหวังกันไป ซึ่งจะคิดอย่างไรก็คิดได้ และก็อาจจะทำให้ผลตามที่คิด แม้คนที่คิดทุจริตทำทุจริต ก็อาจได้ผลจากการทำทุจริต คนที่ประทุษร้ายมิตรหรือคนดีคนบริสุทธิ์ ก็อาจได้รับผลจากการทำนั้น เช่น ได้ทรัพย์สินเงินทอง วันนี้จน แต่พรุ่งนี้มั่งมีขึ้น ชวนให้เคลิบเคลิ้มไปไม่น้อย และคนเป็นอันมากก็ดูเหมือนจะเคลิ้มไปในผลที่ล่อใจเช่นนี้ง่าย จนถึงบางทีคนที่เคยตรงก็กลับคด เคยเป็นมิตรก็กลับเป็นศัตรู เพราะมุ่งแต่จะได้เป็นประมาณ เพราะความกลัวต่อวันพรุ่งนี้หรือโลภต่อวันพรุ่งนี้ บางทีก็เพื่อตนหรือเพื่อผู้อื่นที่ตนรักใคร่ วันพรุ่งนี้อาจจะรวยขึ้นจริง แต่วันพรุ่งนี้มิใช่มีเพียงวันเดียว ผู้ที่คิดให้ยาวออกไปอีกหลาย ๆ พรุ่งนี้จึงน่าจะสะดุดใจ และถ้าใช้ความคิดให้มากสักหน่อย เช่นว่า น่าละอายไหมที่ไปช่วงชิงของของผู้อื่น ยิ่งถ้าผู้อื่นนั้นเป็นคนดีคนบริสุทธิ์ ก็ยิ่งน่าละอายใจ เพราะคนดีอย่างที่เรียกว่าใจพระนั้นย่อมถือว่า "แพ้เป็นพระชนะเป็นมาร" จึงเป็นผู้ยอมให้แก่ผู้ที่ต้องการ แม้จะต้องเสียจนหมดสิ้น ก็ยังดีกว่าจะเป็นทุกข์ใจมาก เพราะเหตุที่จะต้องแก่งแย่ง จะคิดเอาเปรียบนั้นไม่ต้องพูดถึง เพียงคิดให้พอเสมอกันก็ไม่ประสงค์จะได้เสียแล้ว คนดีที่มีใจเช่นนี้ ไม่มีประทุษร้ายจิตต่อใครเลยแม้แต่น้อย ใครต้องการจะเอาเปรียบเมื่อใดก็ได้

เปรียบเมื่อนั้น แต่ข้อที่สำคัญ หากไปกระทบคนดีมีใจพระนั้น มิใช่จะได้เปรียบอย่างง่ายดายอย่างเดียว ยังได้กรรมที่หนักด้วย คือได้บาปหนักหนา คิดเอาเปรียบคนที่คิดเอาเปรียบด้วยกันยังบาปน้อยกว่า เพราะมีใจเป็นอกุศลเสมอกัน **ข้อที่ว่าเป็นบาปหนักหนานั้น คือกดระดับแห่งจิตใจของตนเองลงไปให้ต่ำทราม ไม่จำต้องไปพูดถึงนรกหรือผลอะไรที่คอยจะค้านอยู่**

ระดับของคนแม้เพียงคนสามัญย่อมมียุติธรรมตามควร ไม่ต้องการเสียเปรียบ ไม่ต้องการเอาเปรียบใคร ไม่รังแกข่มเหงผู้อื่น ไม่ต้องพูดถึงมิตรหรือผู้มีคุณมีอุปการะแก่ตน ซึ่งจะต้องมีความซื่อตรงต่อมิตร มีความกตัญญูต่อผู้มีคุณโดยแท้ คนบาปหนักก็คือ คนที่มีระดับแห่งจิตใจต่ำลงไปกว่านี้ พระพุทธเจ้าทรงปรารภคนที่มีระดับจิตใจต่าง ๆ กันนี้ จึงตรัสว่า *"ความดีอันคนดีทำง่าย แต่คนชั่วทำยาก ส่วนความชั่วอันคนชั่วทำง่าย แต่คนดีทำยาก"*

เมื่อนั่งรถไปตามถนนสายต่าง ๆ ถึงตอนที่มีสัญญาณไฟเขียวแดง จะพบว่าถูกไฟแดงที่ต้องหยุดรถมากกว่าไฟเขียวซึ่งแล่นรถไปได้ น่านึกว่าการดำเนินทางชีวิตของทุกคน มักจะต้องพบอุปสรรคที่ทำให้การงานต้องชะงัก หากเทียบกับทางโปร่ง น่าจะต้องพบความติดขัดมากกว่าที่จะปลอดโปร่งไปได้ทีเดียว บางครั้งอาจต้องประสบเหตุที่น่าตกใจว่าจะล้มเหลวหรือเสียหายมาก คล้ายอุบัติเหตุของรถที่วิ่งไปในถนน คนที่อ่อนแอย่อม

ยอมแพ้อุปสรรคง่าย ๆ ส่วนคนที่เข้มแข็งย่อมไม่ยอมแพ้ เมื่อพบอุปสรรคก็แก้ไขไป รักษาการงานหรือสิ่งที่มุ่งจะทำไว้ด้วยจิตใจที่มุ่งมั่น ถืออุปสรรคเหมือนอย่างสัญญาณไฟแดงที่จะต้องพบเป็นระยะ ถ้ากลัวจะต้องพบสัญญาณไฟแดงตามถนนซึ่งต้องหยุดรถ ก็จะไปข้างไหนไม่ได้ แม้ในการดำเนินทางชีวิตก็ฉันนั้น ถ้ากลัวจะต้องพบอุปสรรค ก็ทำอะไรไม่ได้ ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนไว้แปลความว่า *"คนพึงพยายามร่ำไปจนกว่าจะสำเร็จประโยชน์ที่ต้องการ"*

ความไม่สำเร็จและความพิบัติต่าง ๆ อาจมีได้เหมือนกันเมื่อได้ใช้ความพยายามเต็มที่แล้วไม่ได้รับความสำเร็จก็ไม่ควรเสียใจ ควรคิดปลงใจลงว่าเป็นคราวที่จะพบความไม่สำเร็จในเรื่องนี้ ทั้งไม่ควรจนปัญญาที่จะคิดแก้หรือทำการอย่างอื่นต่อไป เพราะการงานที่จะพึงทำให้เกิดผลนั้นมีอยู่เป็นอันมาก ดังคำว่า *"ทรัพย์นี้มิไกล ใครปัญญาไว หาได้บ่นาน"* วิสัยคนมีปัญญาไม่อับจนถึงกับไปคิดแย่งทรัพย์ของใคร คนที่เที่ยวลักขโมยแย่งชิง หรือทำทุจริตเพื่อได้ทรัพย์ล้วนเป็นคนอับจนปัญญาที่จะหาในทางสุจริตทั้งนั้น ส่วนความพิบัติต่าง ๆ นั้น เมื่อไม่ประมาทยังต้องพบ ก็แปลว่าถึงคราวหรือที่เรียกว่าเป็นกรรม เช่น ถูกไฟไหม้หรือถูกเสียหายต่าง ๆ

เรื่องของกรรมที่หมายถึงกรรมเก่า เป็นแรงดันที่สำคัญ

อย่างหนึ่ง กรรมเก่าที่ทำไว้ไม่ดีย่อมเป็นแรงดันให้พบผลที่ไม่ดี กรรมเก่าที่ทำไว้ดีเป็นแรงดันให้พบผลที่ดี แต่ยังมีแรงดันอีกอย่างหนึ่งที่ส่งเสริมหรือต้านทาน คือกรรมใหม่ที่ทำในปัจจุบัน ถ้ากรรมปัจจุบันไม่ดีเป็นแรงดันโต้แรงดันของกรรมดีเก่า ส่งเสริมแรงดันของกรรมเก่าที่ไม่ดีด้วยกัน ถ้ากรรมปัจจุบันดีก็เป็นแรงดันโต้แรงดันของกรรมเก่าที่ไม่ดี ส่งเสริมแรงดันของกรรมเก่าที่ดีด้วยกัน ความที่จะโต้กันหรือส่งเสริมกันได้เพียงไรนั้น ขึ้นอยู่แก่ระดับของกำลังที่แรงหรืออ่อนกว่ากันเพียงไร

คติทางพระพุทธศาสนาแสดงว่า *"บาปกรรมที่บุคคลใดทำไว้แล้ว บุคคลนั้นย่อมละได้ด้วยกุศล"* ฉะนั้น ผู้ที่มีศรัทธาในกรรมหรือในบุญบาป จึงทำการที่ดีอยู่เสมอ และมีจิตใจเด็ดเดี่ยวกล้าหาญ เพราะได้เห็นแล้วว่าบุญช่วยได้จริงและช่วยได้ทันเวลา ผลที่เกิดขึ้นในระยะเวลาต่าง ๆ กันเป็นเครื่องพิสูจน์ ความจริงเรื่องบุญบาปซึ่งจะเห็นกันได้ในชีวิตนี้

ชีวิตของทุก ๆ คนที่ผ่านพ้นไปรอบปีหนึ่ง ๆ นับว่าเป็นลาภอย่างยิ่ง เมื่อถึงวันเกิดบรรดาผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาจึงถือเป็นปรารภเหตุทำบุญน้อยหรือมาก เพื่อฉลองอายุที่ผ่านมาและเพื่อความเจริญอายุ พร้อมทั้งวรรณ สุข พล ยิ่งขึ้น *ความเจริญอายุ วรรณ สุข พล เป็นพรที่ทุก ๆ คนปรารถนา แต่พรเหล่านี้หาได้เกิดขึ้นด้วยลำพังความปรารถนาเท่านั้นไม่ ย่อมเกิด*

ขึ้นจากการทำบุญ ฉะนั้น คนไทยเราส่วนมากจึงยินดีในการทำบุญ และยินดีได้รับพรอนุโมทนาจากพระสงฆ์หรือผู้ใหญ่ ยินดีรับประพรมน้ำพระพุทธมนต์ในที่สุดแห่งการทำบุญ ถือว่าเป็นสิริมงคล

พิจารณาดูถึงพฤติกรรมในเรื่องนี้โดยตลอดแล้ว จะเห็นว่าพึงเป็นสิริมงคลจริง เพราะสารสำคัญของเรื่องนี้อยู่ที่ว่าได้ทำบุญแล้ว คำอวยพรต่าง ๆ จึงตามมาทีหลัง สนับสนุนกันให้จิตใจมีความสุขขึ้นในปัจจุบันทันที *ความสุขอันบริสุทธิ์นี้แหละคือบุญ* ดังมีพุทธภาษิตตรัสไว้แปลความว่า *"ท่านทั้งหลายอย่ากลัวต่อบุญเลย คำว่า บุญ นี้เป็นชื่อแห่งความสุข"* หมายถึงความสุขที่บริสุทธิ์ คือความสุขอันเกิดจากกรรมที่บริสุทธิ์ ซึ่งก็เรียกว่าบุญเช่นเดียวกัน

อีกแห่งหนึ่ง พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้แปลความว่า *"ผู้ที่ได้ทำบุญไว้บันเทิงเบิกบาน เพราะเห็นความบริสุทธิ์แห่งกรรมของตน ผู้ที่ได้ทำบาปไว้อับเศร้า เพราะเห็นความเศร้าหมองแห่งกรรมของตน"* อันกรรมที่บริสุทธิ์เกิดจากจิตใจที่บริสุทธิ์ เพราะสงบความโลภโกรธหลง ประกอบด้วยธรรมมีเมตตากรุณา เป็นต้น จะเห็นได้จากจิตใจของผู้ที่ทำการบริจาคในการบุญต่าง ๆ ของผู้ที่รักษาศีลและอบรมจิตใจกับปัญญา

ใคร ๆ ที่เคยทำทาน รักษาศีล และอบรมจิตกับ

ปัญญาดังกล่าว ย่อมจะทราบได้ว่ามีความสุขอย่างไร ตรงกันข้ามกับจิตใจที่เร่าร้อนด้วยกิเลสต่าง ๆ และแม้จะได้อะไรมาด้วยกิเลส มีความสุขตื่นเต้น ลองคิดดูให้ดีแล้วจะเห็นว่าเป็นความสุขจอมปลอม เพราะเป็นความสุขของคนที่หลงไปแล้ว เหมือนความสุขของคนที่ถูกเขาหลอกลวงนำไปทำร้าย ด้วยหลอกให้ตายใจและดีใจด้วยเครื่องล่ออย่างใดอย่างหนึ่ง คนที่ตายใจเสียเพราะเหตุนี้ คือคนที่ประมาทไปแล้ว ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า *"คนประมาทแล้วเหมือนคนตาย"* ไม่อาจจะเห็นสัจจะคือความจริงตามธรรมของพระพุทธเจ้า อาจคัดค้านคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าได้ อย่างที่คิดว่าตนฉลาด ไม่มีอะไรจะช่วยบุคคลประเภทนี้ได้ นอกจากการทำบุญ เพราะการทำบุญทุกครั้งไป ย่อมเป็นการฟอกชำระจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาดขึ้นทุกที เหมือนอย่างการอาบน้ำชำระร่างกาย ซึ่งทำให้ร่างกายสะอาดสบายเมื่อจิตใจมีความสะอาดบริสุทธิ์ขึ้นตามสมควรแล้ว จะมองเห็นได้เองว่าความสุขที่บริสุทธิ์แท้จริงนั้นเกิดจากกรรมที่บริสุทธิ์เท่านั้น จะได้ปัญญาซาบซึ้งถึงคุณพระทั้งสามว่า **"ความเกิดขึ้นของพระพุทธะทั้งหลายให้เกิดสุขจริง การแสดงพระสัทธรรมให้เกิดสุขจริง ความพร้อมเพรียงของสงฆ์คือหมู่ให้เกิดสุขจริง ความเพียรของหมู่ที่พร้อมเพรียงกันให้เกิดสุขจริง"**

ผู้ที่มีจิตใจ กรรม และความสุขที่บริสุทธิ์ดังนี้ ชื่อว่าผู้มี

บุญอันได้ทำแล้วในปัจจุบัน เป็นผู้ที่มีความมั่นคงในตนเองอย่างที่ใคร ๆ หรืออะไรจะทำลายมิได้ และจะเจริญพร คือ อายุ วรรณ สุข พล ยิ่ง ๆ ด้วยเดชบุญ

ความเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์ต่าง ๆ ทั้งที่เป็นเหตุการณ์ส่วนตนและส่วนรวม ตลอดถึงที่เรียกว่าเหตุการณ์ของโลก ได้เกิดขึ้นบางทีก็รวดเร็วอย่างไม่นึก ถึงกับทำให้คนทั้งปวงพากันตะลึงงันก็มี เหตุการณ์ในวันนี้เป็นอย่างนี้ แต่วันพรุ่งนี้เล่า ยากที่จะคาดว่าจะเป็นอย่างไร วันนี้ยังอยู่ดี ๆ พรุ่งนี้มีข่าวออกมาว่าสิ้นชีพเสียแล้วก็มี เมื่อวานนี้ระเบิดกันตูมตามอยู่ วันนี้ประกาศออกไปว่าหยุดระเบิดส่วนใหญ่ก็มี วันพรุ่งนี้จะเป็นอย่างไรอีกก็ยากที่จะทราบ *ความเปลี่ยนแปลงของโลกดังนี้ ผู้ที่ศึกษาธรรมของพระพุทธเจ้าย่อมไม่เห็นเป็นของแปลก ถ้าโลกจักหยุดเปลี่ยนแปลงนั่นแหละจึงจะแปลก ซึ่งไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ เพราะขึ้นชื่อว่าโลกแล้วต้องเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ* ที่เรียกว่าความเปลี่ยนแปลงนั้น คือเหตุการณ์อย่างหนึ่งดับไป เหตุการณ์อีกอย่างหนึ่งก็เกิดขึ้นแทน ฉะนั้นความเปลี่ยนแปลงก็คือ ความดับ-เกิด หรือ ความเกิด-ดับ ของสิ่งทั้งหลาย นี้เป็นวิบากคือเป็นผล ถ้าเป็นผลที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติก็มีคำเรียกว่าปรากฏการณ์ตามธรรมชาติซึ่งจะยกไว้ไม่พูดถึงในที่นี้ จะพูดถึงแต่ที่เกี่ยวกับบุคคล คือที่บุคคลก่อขึ้นเอง

อันเหตุการณ์ที่คนก่อให้เกิดขึ้นนั้น นับว่าเป็นกรรมของ

คน หมายความว่า การที่คนทำขึ้น ไม่ใช่หมายความว่ากรรมเก่าอะไรที่ไม่รู้ กรรมคือการที่ทำที่รู้ ๆ อยู่นี่แหละ เมื่อก่อขึ้นด้วยกิเลสก็เป็นเหตุทำลายล้าง แต่เมื่อก่อขึ้นด้วยธรรมก็เป็นเหตุเกื้อกูลให้เกิดความสุข เหตุการณ์ส่วนใหญ่ของโลกนั้นมีขึ้นด้วยกิเลส หรือกรรมของคนไม่มากคนนักแต่มีผลถึงคนทั้งปวงมากมาย

ถ้าจะถามว่า กิเลสซึ่งนับว่าอธรรมกับธรรมนั้น ก่อให้เกิดเหตุการณ์ต่างกันตรงกันข้าม ใคร ๆ ก็น่าจะมองเห็น แต่ไฉนจึงยังใช้กิเลสกันอยู่ พระพุทธศาสนาหรือศาสนาอื่น ๆ จะช่วยให้คนใช้ธรรมกันให้มากกว่านี้มิได้หรือ

ถ้ามีคำถามมาดังนี้ ก็น่าจะมีคำถามย้อนไปบ้างว่า เมื่อเป็นสิ่งที่น่ามองเห็นกันง่ายดังนั้น ทำไมใคร ๆ จึงไม่สนใจที่จะปฏิบัติธรรมของพระพุทธเจ้ากันให้มากขึ้นเล่า พระพุทธ-ศาสนาพร้อมที่จะช่วยทุก ๆ คนอยู่ทุกขณะ แต่เมื่อใครปิดประตูใจ ไม่เปิดรับธรรม พระพุทธศาสนาก็เข้าไปช่วยไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ โลกจึงต้องปราบกันลงไปด้วยกำลังต่าง ๆ แม้ฝ่ายถูกก็ต้องใช้กำลังแก่ฝ่ายผิด นับว่าเป็นเรื่องของโลก ซึ่งมีวุ่นวายมีสงบสลับกันไป และมนุษย์เรานั้นแม้มีกำลังกายด้อยกว่าช้างม้าเป็นต้น แต่มีกำลังปัญญาสูงกว่า กำลังปัญญานี้เองที่สร้างแสนยานุภาพได้ยิ่งใหญ่ ทั้งสร้างระบอบธรรมอย่างดีวิเศษขึ้นด้วย ฉะนั้น ในขณะที่มีจิตใจได้สำนึกได้สติขึ้น แม้จะ

หลังที่ตีกันมาพักใหญ่แล้ว ก็จะเป็นโอกาสที่มีปัญญามองเห็นธรรม และกลับมาใช้ธรรมสร้างความเจริญและความสุขกันต่อไป

ความเข้าใจเรื่องชีวิต

จุดหมายของชีวิต

ชีวิตอันอุดม เป็นจุดหมายที่พระพุทธเจ้าสอนให้ทุกคนปฏิบัติให้ถึง ถ้าจะตั้งปัญหาว่าอะไรคือชีวิตอันอุดม ก็น่าจะต้องพิจารณากัน คำว่า อุดม แปลว่า สูงสุด ชีวิตอันอุดมคือชีวิตที่สูงสุด ผลที่ปรารถนาจะได้อย่างสูงสุดในชีวิตใช่ไหมเป็นชีวิตอันอุดม ถ้าถือเอาความปรารถนาเป็นเกณฑ์ดังนี้ ก็ตอบได้ว่าไม่ใช่เกณฑ์จัดระดับชีวิตของพระพุทธเจ้าแน่นอน เพราะแต่ละคนย่อมมีความปรารถนาต่าง ๆ กัน ทั้งเพิ่มความปรารถนาขึ้นได้เสมอ จนถึงมีพระพุทธภาษิตตรัสไว้ว่า *"แม่น้ำเสมอด้วยตัณหา (ความอยาก) ไม่มี"* เช่น บางคนอยากเรียนให้สำเร็จปริญญาขั้นนั้นขั้นนี้ บางคนอยากเป็นเศรษฐี บางคนอยากเป็นเจ้าเมือง อยากเป็นอธิบดี อยากเป็นผู้แทนราษฎร อยากเป็นรัฐมนตรี

อยากเป็นนายกรัฐมนตรี เป็นต้น แต่คนที่มีความอยากดังนี้ จะประสบความสำเร็จดังที่อยากได้สักกี่คน ตำแหน่งต่าง ๆ เหล่านี้ย่อมมีจำนวนจำกัด จะเป็นด้วยกันทุกคนหาได้ไม่ บางทีคนที่ไม่ได้คิดปรารถนาว่าจะเป็นก็ได้เป็น บางคนคิดอยากและขวนขวายต่าง ๆ มากมายก็ไม่ได้เป็น ต้องไปเป็นอย่างที่ไม่อยากก็มีอยู่มาก

ฉะนั้น *ผลที่ได้ด้วยความอยากอันเป็นตัณหา จึงมิใช่เป็นเกณฑ์จัดว่าเป็นชีวิตอันอุดม* เช่นว่าเมื่อได้เป็นอย่างนั้น ๆ แล้วก็เป็นอันได้ถึงขีดชีวิตอันอุดม ในทางโลกอาจจะเข้าใจกันเช่นนั้น เช่น ที่พูดว่ากำลังรุ่งเรือง หมายถึงอยู่ในตำแหน่งสูง มีทรัพย์ มีบริวารมาก ก็ว่าชีวิตขึ้นถึงขีดสูง แต่ละคนย่อมมีขีดสูงสุดต่างกัน ขีดสูงสุดของผู้ใดก็เป็นชีวิตอันอุดมของผู้นั้น แต่ความขึ้นถึงขีดสูงสุดของชีวิตแบบนี้ ตามสายตาของท่านผู้รู้ย่อมว่าเป็นเหมือนอย่างความขึ้นของพลุ หรือความขึ้นของปรอทคนเป็นไข้ คือเป็นของชั่วคราว บางทีในขณะที่ชะตาชีวิตขึ้นสูงนั้น กลับมีชีวิตไม่เป็นสุข ต้องเป็นทุกข์มากเสียอีก บางคนอาจจะไม่ต้องการตำแหน่งอะไรสูงนัก แต่อยากเรียนให้รู้มาก ๆ ให้สำเร็จชั้นสูง ๆ สิ่งอื่น ๆ ไม่สำคัญ แต่ความมีวิชาสูง (ทางโลก) จะหมายความว่ามีชีวิตสูงขึ้นด้วยหรือไม่

อันวิชาย่อมเป็นปัจจัยอุดหนุนชีวิตขึ้นอย่างหนึ่ง แต่จะต้องมีปัจจัยอื่นร่วมสนับสนุนอีกหลายอย่าง ดังจะเห็นตัวอย่าง

คนที่เรียนมามีวิชาสูง ๆ แต่รักษาตัวไม่รอด หรือรักษาตัวให้ดีตามสมควรไม่ได้ ทั้งไม่ได้รับความนับถือจากคนทั้งหลายก็มีอยู่ไม่น้อย เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้ จึงได้ทรงวางเกณฑ์ของชีวิตไว้ว่า ชีวิตมี ๓ อย่างก่อน คือ **ทุชีวิต** *ชีวิตชั่วร้าย* หมายถึงคนที่ใช้ชีวิตทำกรรมชั่วร้ายต่าง ๆ **โมฆชีวิต** *ชีวิตเปล่า* หมายถึงคนที่ปล่อยให้ชีวิตล่วงไปเปล่าปราศจากประโยชน์ และ **สุชีวิต** *ชีวิตดี* หมายถึงคนที่ใช้ชีวิตประกอบกรรมที่ดีที่ชอบต่าง ๆ และชีวิตดีนี้นี่เอง เมื่อมีมาก ๆ ขึ้น จะกลายเป็นชีวิตอุดมในที่สุด

ชีวิตอันอุดมคือชีวิตอันสูงสุด ในแง่ของพระพุทธศาสนาคือชีวิตที่ดี อันเรียกว่าสุชีวิต หมายถึงความดีที่อาศัยชีวิตทำขึ้น ชีวิตของผู้ที่ทำดีจึงเรียกว่าชีวิตดี เมื่อทำดีมากชีวิตก็สูงขึ้นมาก ทำดีที่สุดชีวิตก็สูงสุด

ที่เรียกว่าชีวิตอุดมนั้น *องค์ประกอบของสิ่งที่เรียกว่าความดีในชีวิตมี ๔ ประการ คือ กรรม วิชา ศีล และ ธรรม* อธิบายสั้น ๆ **กรรม** คือการงานที่ทำ หมายถึงการงานที่เป็นประโยชน์ต่าง ๆ **วิชา** คือความรู้ในศิลปวิทยา **ศีล** คือความประพฤติที่ดี **ธรรม** คือคุณสมบัติที่ดีในจิตใจ ชีวิตที่ดีจะต้องมีองคคุณทั้งสี่ประการนี้ ชีวิตจะสูงขึ้นเพียงไร ก็สุดแต่องคคุณทั้งสี่นี้จะสูงขึ้นเท่าไร

นึกดูถึงบุคคลในโลกที่คนเป็นอันมากรู้จัก เรียกว่าคนมีชื่อเสียง ลองตรวจดูว่าอะไรทำให้เขาเป็นคนสำคัญขึ้น ก็จะเห็นได้ว่า ข้อแรกก็คือ กรรม การงานที่เขาได้ทำให้ปรากฏเป็นการงานที่สำคัญในทางดีก็ได้ ในทางเสียทางร้ายก็ได้ ในทางดี เช่น คนที่ได้ทำอะไรเป็นสิ่งเกื้อกูลมาก ในทางชั่ว เช่น คนที่ทำอะไรที่เลวร้ายเป็นข้อฉกรรจ์ เหล่านี้เกี่ยวแก่กรรมทั้งนั้น

ไม่ต้องคิดออกไปให้ไกลตัว คิดเข้ามาที่ตนเอง ก็จะเห็นว่าการงานของตนเป็นองค์ประกอบสำคัญของชีวิต คนเราทุกคนจะเป็นอะไรขึ้นมาก็เพราะการงานของตน เช่น จะเป็นชาวนาก็เพราะทำนา กสิกรรมเป็นการงานของตนของผู้ที่เป็นชาวนา จะเป็นพ่อค้าก็เพราะทำพาณิชยการคือการค้า จะเป็นหมอก็เพราะประกอบเวชกรรม จะเป็นนักเรียนนักศึกษาก็เพราะทำการเรียนการศึกษา จะเป็นโจรก็เพราะทำโจรกรรม ดังนี้เป็นต้น

กรรมทั้งปวงนี้ไม่ว่าดีหรือชั่วย่อมเกิดจากการทำ อยู่เฉย ๆ จะเป็นกรรมอะไรขึ้นมาหาได้ไม่ จะเป็นกรรมชั่วก็เพราะทำ อยู่เฉย ๆ กรรมชั่วไม่เกิดขึ้นมาเองได้ แต่ทำกรรมชั่วอาจรู้สึกว่าทำได้ง่าย เพราะมักมีความอยากจะทำ มีแรงกระตุ้นให้ทำ ในเรื่องนี้พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า *"กรรมชั่วคนชั่วทำง่าย แต่คนดีทำยาก"*

ฉะนั้น ใครที่รู้สึกตนว่าทำชั่วได้ง่าย ก็ต้องเข้าใจว่า

ตนเองยังเป็นคนชั่วอยู่ในเรื่องนั้น ถ้าตนเองเป็นคนดีขึ้นแล้วจะทำชั่วในเรื่องนั้นได้ยากหรือทำไม่ได้เอาทีเดียว ชีวิตชั่วย่อมเกิดจากการทำชั่วนี่แหละ

ส่วนกรรมดีก็เหมือนกัน อยู่เฉย ๆ จะเกิดเป็นกรรมดีขึ้นมาเองหาได้ไม่ แต่อาจรู้สึกว่าทำกรรมดียาก จะต้องใช้ความตั้งใจความเพียรมาก แม้ในเรื่องของกรรมดี พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสไว้ว่า *"กรรมดีคนดีทำง่าย แต่คนชั่วทำยาก"*

ฉะนั้น ใครที่ทำดียากในข้อใด ก็พึงทราบว่าตนเองยังไม่ดีพอ ต้องส่งเสริมตนเองให้ดีขึ้นอีกด้วยความพากเพียรทำกรรมดีนี่แหละ *ถ้าเกียจคร้านไม่ทำกรรมดีอะไร ถึงจะไม่ทำกรรมชั่ว ชีวิตก็เป็นโมฆชีวิต คือชีวิตเปล่าประโยชน์ ค่าของชีวิตจึงมีได้ด้วยกรรมดี ทำกรรมดีมากค่าของชีวิตก็สูงมาก*

ชีวิตของทุกคนเกี่ยวข้องกับกรรม ทั้งที่เป็นกรรมเก่าทั้งที่เป็นกรรมใหม่ จะกล่าวว่าชีวิตเป็นผลของกรรมก็ได้

คำว่า *กรรมเก่า กรรมใหม่* นี้ อธิบายได้หลายระยะ เช่นระยะไกล กรรมที่ทำแล้วในอดีตชาติ เรียกว่ากรรมเก่า กรรมที่ทำแล้วในปัจจุบันชาติ เรียกว่ากรรมใหม่ อธิบายอย่างนี้อาจจะไกลมากไป จนคนที่ไม่เชื่ออดีตชาติเกิดความคลางแคลงไม่เชื่อจึงเปลี่ยนมาอธิบายระยะใกล้ว่า ในปัจจุบันชาตินี้แหละ กรรมที่ทำไปแล้วตั้งแต่เกิดมาเป็นกรรมเก่า ส่วนกรรมที่เพิ่งทำเสร็จลงไปใหม่ ๆ เป็นกรรมใหม่ แม้กรรมที่กำลังทำหรือที่จะทำก็เป็นกรรมใหม่

ความมีชีวิตดีหรือชั่วย่อมขึ้นอยู่แก่กรรมที่ทำแล้วนี้กล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า ความขึ้นหรือลงแห่งชีวิต ย่อมแล้วแต่กรรม แต่ก็อาจจะกล่าวว่าย่อมแล้วแต่บุคคลด้วย เพราะบุคคลเป็นผู้ทำกรรมเป็นเจ้าของกรรม สามารถที่จะละอกุศลกรรมด้วยกุศลกรรมได้ คือสร้างกุศลกรรมขึ้นอยู่เสมอ เมื่อกุศลกรรมมีกำลังแรงกว่า อกุศลกรรมจะตามไม่ทันหรือจะเป็นอโหสิกรรมไป

แต่ในการสร้างกุศลกรรมนั้น ย่อมขึ้นอยู่แก่จิตใจเป็นประการสำคัญ คือจะต้องมีจิตใจประกอบด้วยสัมมาทิฐิ คือความเห็นชอบ ตั้งต้นแต่เห็นว่าอะไรเป็นบาปอกุศล อะไรเป็นบุญกุศล ตลอดถึงเห็นในเหตุผลแห่งทุกข์และความดับทุกข์ตามเป็นจริง ความเห็นชอบดังนี้ จะมีขึ้นก็ต้องอาศัยวิชาที่แปลว่าความรู้

อันคำที่หมายถึงความรู้ มีอยู่หลายคำ เช่น วิชา ปัญญา ญาณ เฉพาะคำว่า วิชา หมายถึงความรู้ดังกล่าวก็ได้ หมายถึงวิชาที่เรียนรู้ ดังที่พูดกันว่า เรียนวิชานั้นวิชานี้ก็ได้ ในที่นี้หมายถึงรวม ๆ กันไป จะเป็นความรู้โดยตรงก็ได้ จะเป็นความรู้ที่เรียนดังที่เรียกว่าเรียนวิชาก็ได้ เมื่อหมายถึงตัวความรู้โดยตรงก็เป็นอย่างเดียวกับปัญญา

วิชาเป็นองค์ประกอบสำคัญแห่งชีวิตอีกข้อหนึ่ง และเมื่อพิจารณาดูแล้ว จะเห็นว่ากรรมทุก ๆ อย่างย่อมต้องอาศัย

วิชา ถ้าขาดวิชาเสียจะทำกรรมอะไรหาได้ไม่ คือจะต้องมีวิชาความรู้จึงจะทำอะไรได้ ทุกคนจึงต้องเรียนวิชาสำหรับใช้ในการประกอบกรรมตามที่ประสงค์ เช่น ผู้ที่ประสงค์จะประกอบกสิกรรม ก็ต้องเรียนวิชาทางกสิกรรม จะประกอบอาชีพทางตุลาการหรือทนายความ ก็ต้องเรียนวิชากฎหมาย ดังนี้เป็นต้น นี้เป็นวิชาความรู้ทั่วไป วิชาอีกอย่างหนึ่ง คือวิชาที่จะทำให้เป็นสัมมาทิฐิดังกล่าวมาข้างต้น ซึ่งจะเป็นเหตุให้ละอกุศลกรรมด้วยกุศลกรรม และที่จะเป็นเหตุให้ละความทุกข์ที่เกิดขึ้นทางใจได้ **วิชาละอกุศลธรรมและวิชาละความทุกข์ใจนี้ เป็นวิชาสำคัญที่จะต้องเรียนให้รู้ และเป็นวิชาของพระพุทธเจ้าโดยตรง ถึงจะรู้วิชาอื่นท่วมท้น แต่ขาดวิชาหลังนี้ ก็จะรักษาตัวรอดได้โดยยาก**

ความเข้าใจเรื่องชีวิต

พึ่งผิดที่ชีวิตย่อมมีภัย

ภัยของชีวิตโดยตรงคือกิเลส กล่าวอย่างสามัญ คือ โลภะ ความอยากได้ โทสะ ความขัดเคือง โมหะ ความหลง เรียกกันสั้น ๆ ว่า โลภ โกรธ หลง สำหรับภูมิคฤหัสถ์ หมายถึงที่เป็นมูลให้ประพฤติชั่ว เรียกว่า *กิเลสภัย* ๑ อกุศลทุจริตบาปกรรม เรียกว่า *ทุจริตภัย* ๑ ทางดำเนินที่ชั่วประกอบด้วยทุกข์เดือดร้อน เรียกว่า *ทุคติภัย* ๑ ทั้งสามนี้เป็นเหตุผลเนื่องกัน คือ กิเลสเป็นเหตุให้ประกอบทุจริต ทุจริตก็ส่งไปสู่ทุคติ ภัยเหล่านี้บุคคลนั่นเองก่อขึ้นแก่ตน คือก่อกิเลสขึ้นก่อน แล้วก็ก่อกรรมก่อทุกข์เดือดร้อน ทั้งนี้เพราะระลึกแล่นไปผิด จะกล่าวว่าถึงสรณะผิดก็ได้ คือถึงกิเลสเป็นสรณะ ได้แก่ ระลึกแล่นไปถึงสิ่งที่เป็นเครื่องก่อโลภโกรธหลง เช่น แก้ว แหวน เงินทอง

ลาภ ยศ เป็นต้น ที่ไม่ควรได้ควรถึงแก่ตน จะกล่าวว่าถึงลาภยศเช่นนั้นเป็นสรณะก็ได้ ด้วยจำแนกออกเป็นสิ่ง ๆ และระลึกแล่นไปถึงบุคคลผู้มีโลภโกรธหลงว่าผู้นั้นเป็นอย่างนั้น ผู้นี้เป็นอย่างนี้และถือเอาเป็นตัวอย่าง ถึงกรรมที่เป็นทุจริตเป็นสรณะ คือ ระลึกแล่นไปเพื่อฆ่าสัตว์ตัดชีวิต เพื่อลักขโมยฉ้อโกง เพื่อประพฤติผิดในทางกาม เพื่อพูดเท็จ เพื่อดื่มน้ำเมาอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท หรือระลึกแล่นไปในทางอบายมุขต่าง ๆ เมื่อจิตระลึกแล่นไปเช่นนี้ ก็เป็นผู้เข้านั่งใกล้กิเลสทุจริตนั้น ๆ ด้วยจิตก่อน แล้วก็เข้านั่งใกล้ด้วยกาย ด้วยประพฤติทุจริตนั้น ๆ ทางกายวาจาใจ ทางดำเนินของตนจึงเป็นทุคติตั้งแต่เข้านั่งใกล้กิเลสทุจริตในปัจจุบันนี้ทีเดียว คนเป็นผู้ก่อภัยขึ้นแก่ตนด้วยตนเอง เพราะถึงสรณะที่ผิดฉะนี้ และเพราะมีกิเลสกำบังปัญญาอยู่ จึงไม่รู้ว่าเป็นภัย ส่วนผู้ที่ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ ที่ระลึกแล่นไปของจิต ตลอดถึงนำกายเข้านั่งใกล้เป็นอุบาสกอุบาสิกาของพระพุทธเจ้า ย่อมเป็นผู้ไม่ก่อภัยเหล่านี้ เพราะพระรัตนตรัยเป็นที่ระลึกที่ไม่ก่อภัยทุกอย่าง จึงเป็นผู้ละภัยได้

อนึ่ง ผู้ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะ เข้านั่งใกล้พระรัตนตรัย ย่อมเป็นผู้ใคร่ปรารถนาธรรม ที่เรียกว่า ธรรมกามบุคคล จึงเป็นผู้พอใจขวนขวายและตั้งใจสดับฟังธรรม จึงได้ปัญญารู้ธรรมยิ่งขึ้นโดยลำดับ *ความรู้ธรรมนั้น กล่าวโดย*

ตรงก็คือรู้สัจจะ สภาพที่จริง กล่าวอย่างสามัญ ได้แก่ รู้ว่าอะไรดี มีคุณประโยชน์ เป็นบุญเป็นกุศล เป็นทางเจริญ อะไรชั่วเป็นโทษ ไร้ประโยชน์ เป็นบาปเป็นอกุศล เป็นทางเสื่อมเสีย อะไรเป็นวิธีที่จะละหลีกทางเสื่อมเสียนั้น ๆ ดำเนินไปสู่ทางเจริญ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือรู้อริยสัจจ์ แปลว่า ของจริงของพระอริยะ คือรู้จักทุกข์ รู้จักเหตุเกิดทุกข์ รู้จักความดับทุกข์ รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ หลักอริยสัจจ์นี้อาจน้อมมาใช้เพื่อแก้ทุกข์ในโลกได้ทั่วไป และเป็นธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนแก่ผู้ที่ยังเกลือกกลั้วอยู่ด้วยทุกข์ และมีความปรารถนาเพื่อจะเปลื้องทุกข์ออกจากตน เพราะหลักอริยสัจจ์เป็นหลักของเหตุผล ผลต่าง ๆ นั้นย่อมเกิดแต่เหตุ เมื่อจะเปลี่ยนแปลงผลก็ต้องเปลี่ยนแปลงเหตุหรือแก้เหตุ ผู้กล่าวว่าไม่ต้องการผลอย่างนี้ ๆ แต่ยังประกอบเหตุเพื่อให้เกิดผลอย่างนั้นอยู่ ไม่สามารถจะพ้นจากผลอย่างนั้นได้ เช่น กล่าวว่าไม่ต้องการความเสื่อมทรัพย์ แต่ก็ดำเนินไปในอบายมุขมีเป็นนักเลงการพนันเป็นต้น ก็ต้องประสบความเสื่อมทรัพย์อยู่นั่นเองกล่าวว่าไม่ต้องการความวิวาทบาดหมางในระหว่าง แต่ยังประพฤติก่อเหตุวิวาทอยู่ ก็คงต้องวิวาทกันอยู่นั่นเอง กล่าวว่าไม่ต้องการทุคติ แต่ยังประพฤติทุจริตอยู่ ก็คงต้องประสบทุคติอยู่นั่นเอง กล่าวว่าไม่อยากแก่เจ็บตาย แต่ยังยึดถือแก่เจ็บตายเป็นของเราอยู่ก็ต้องประสบทุกข์เหล่านี้อยู่นั่นเอง ทุกข์ในข้อหลังนี้ พระบรมศาสดาทรงยกแสดงเป็นทุกขสัจจ์ ใน

ที่ทรงแสดงอริยสัจจ์ทั่วไป และทรงยกตัณหาคือความดิ้นรนกระเสือกกระสนของใจ เพื่อได้สิ่งที่ชอบ เพื่อเป็นนั่นเป็นนี่ เพื่อไม่เป็นนั่นเป็นนี่ว่าเป็นเหตุเกิดทุกข์ ยกทางมีองค์แปดมีความเห็นชอบ เป็นต้น ว่าเป็นทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ความเห็นชอบนั้นก็คือ เห็นเหตุผลทั้งสองฝ่าย ตามหลักอริยสัจจ์นี้นั่นเอง กล่าวโดยย่อ เมื่อจะละทุกข์ก็ต้องรู้จักทุกข์และปล่อยทุกข์เสีย ด้วยปัญญาที่เข้าถึงสัจจะคือความจริง เมื่อละทุกข์ได้ ก็ย่อมประสบความสงบสุขโดยลำดับ

ความสุขอยู่ที่ไหน ?

อันความสุขย่อมเป็นที่ปรารถนาของคนทุก ๆ คน และทุก ๆ คนย่อมเคยประสบความสุขมาแล้ว ความสุขเป็นอย่างไรจึงเป็นที่รู้จักกันอยู่ ในเวลาที่กายและจิตใจอิ่มเอิบสมบูรณ์สบาย ก็กล่าวกันว่าเป็นสุข ความสุขจึงเกิดขึ้นที่กายและจิตใจนี่เอง สำหรับกายนั้น เพียงให้เครื่องอุปโภคบริโภคพอให้เป็นไปได้ก็นับว่าสบาย แม้กายสบายดังกล่าวมานี้ ถ้าจิตไม่สบาย กายก็พลอยซูบซีดเศร้าหมองด้วย ส่วนกายเมื่อไม่สบายด้วยความเจ็บป่วยหรือด้วยความคับแค้นอย่างใดอย่างหนึ่ง ถ้าจิตยังร่าเริงสบายอยู่ ก็ไม่รู้สึกว่าเป็นทุกข์เป็นร้อนเท่าใดนัก และความไม่สบายของกายก็อาจบรรเทาไปได้เพราะเหตุนี้ ความสุขจิตสุขใจนั่นแลเป็นสำคัญ อันความสุขทางจิตใจนี้ คิด ๆ

ดูก็น่า เห็นว่าหาได้ไม่ยากอีก เพราะความสุขอยู่ที่จิตใจของตนเอง จักต้องการให้จิตเป็นสุขเมื่อใดก็น่าจะได้ ใคร ๆ เมื่อคิดดูก็จัก ต้องยอมรับว่าน่าคิดเห็นอย่างนั้น แต่ก็ต้องยอมจนอีกว่า สามัญชนทำไม่ได้เสมอไป เพราะยังต้องการเครื่องอุปกรณ์แห่ง ความสุข หรือเรียกว่าเครื่องแวดล้อมอุดหนุนความสุข มีเงินทอง เครื่องอุปโภคบริโภคเป็นต้น ถ้าเครื่องอุปกรณ์แห่งความสุขขาด ไปหรือมีไม่เพียงพอ ก็ทำให้เป็นสุขมิได้ นี้เรียกว่ายังต้องปล่อย ใจให้เป็นไปตามเหตุการณ์อยู่ ข้อนี้เป็นความจริง เพราะเหตุฉะนี้ ในที่นี้จึงประสงค์ความสุขที่มีเครื่องแวดล้อมหรือที่เรียกว่าสุขสมบัติ อันเป็นความสุขขั้นสามัญชนทั่วไป

คิดดูเผิน ๆ ความสุขนี้น่าจักหาได้ไม่ยาก เพราะใน โลกนี้มีเครื่องอุปกรณ์แห่งความสุขแวดล้อมอยู่โดยมาก หาก สังเกตดูชีวิตของคนโดยมากที่กำลังดำเนินไปอยู่ จักรู้สึกว่าตรง กันข้ามกับที่คิดคาด ทั้งนี้มิใช่เพราะเครื่องแวดล้อมอุดหนุน ความสุขในโลกนี้มีน้อยจนไม่เพียงพอ แต่เป็นเพราะผู้ ขาดแคลนความสุข-สมบัติ ไม่ทำเหตุอันเป็นศรีแห่งสุขสมบัติ จึงไม่ได้สุขสมบัติเป็นกรรมสิทธิ์ ส่วนผู้ที่ทำเหตุแห่งสุขสมบัติ ย่อมได้สุขสมบัติมาเป็นกรรมสิทธิ์ เพราะเหตุนี้ ผู้ปรารถนาสุข จึงสมควรจับเหตุให้ได้ก่อนว่า อะไรเป็นเหตุของความสุข และ อะไรเป็นเหตุของความทุกข์ บางคนอาจเห็นว่าเหตุของความสุข ความทุกข์อยู่ภายนอก คือสุขเกิดจากสิ่งภายนอก มีเงินทอง ยศ

ชื่อเสียงบ้านที่สวยงาม เป็นต้น ส่วนความทุกข์ก็เกิดจากสิ่งภายนอกนั้น เหมือนกัน บางคนอาจเห็นว่าความสุขความทุกข์เกิดจากเหตุภายใน จักพิจารณาความเห็นทั้งสองนี้ต่อไป

ความเข้าใจเรื่องชีวิต

เงื่อนไขของความสุข

สิ่งภายนอกโดยมาก ถ้าเป็นส่วนที่ดีมี เงิน ทอง ยศชื่อเสียง เป็นต้น ก็เป็นที่ปรารถนาตรงกันของคนเป็นอันมาก จึงต้อง มีการแสวงหาแข่งขันกันโดยทางใดทางหนึ่ง เมื่อได้มาก็ให้เกิดความสุขเพราะสมปรารถนาบ้าง เพราะนำไปเลี้ยงชีพตนและผู้อื่นให้อิ่มหนำสำราญบ้าง สิ่งภายนอกย่อมอุดหนุนความสุขฉะนี้ แต่สิ่งภายนอกเป็นของไม่ยั่งยืน แปรเปลี่ยนไปอยู่เสมอ ความสุขที่เกี่ยวเกาะติดอยู่ก็ต้องแปรเปลี่ยนไปตาม ความทุกข์จึงปรากฏขึ้นติด ๆ กันไปทีเดียว ความสุขเช่นนี้เป็นความสุขที่ลอยไปลอยมา หรือเรียกว่าเป็นความสุขลูกโป่ง และในความแสวงหา ถ้าไม่ได้ หรือได้สิ่งที่ไม่ชอบก็ให้เกิดความทุกข์ เพราะไม่สมปรารถนา อนึ่ง ถ้าได้สิ่งนั้น ๆ มาด้วยการกระทำที่ไม่ดี

การกระทำนั้นก็จักเป็นเครื่องตัดทอนตนเองอีกส่วนหนึ่ง ข้อความที่กล่าวมานี้แสดงว่าสิ่งภายนอกอุดหนุนความสุขสำราญให้บ้าง แต่จัดเป็นเหตุของความสุขหรือ ? ถ้าเป็นเหตุของความสุข ผู้ที่มีสิ่งภายนอกบริบูรณ์จักต้องเป็นสุขทุกคน แต่ความจริงไม่เป็นอย่างนั้น ผู้ที่บริบูรณ์ด้วยสิ่งภายนอกแต่เป็นทุกข์มีถมไป เพราะเหตุนี้ *สิ่งภายนอกจึงมิใช่เป็นตัวเหตุของความสุข เป็นเพียงเครื่องแวดล้อมอุดหนุนความสุขดังกล่าวแล้วเท่านั้น* บัดนี้ยังเหลืออยู่อีกความเห็นหนึ่ง ซึ่งว่าสุขทุกข์เกิดจากเหตุภายใน

อันสิ่งภายนอก มีเงินทอง ยศ ชื่อเสียง เป็นต้น อันเป็นอุปกรณ์แก่ความสุข เมื่อคิดดูให้ซึ้งลงไป จักเห็นว่าเกิดจากการกระทำของตนเอง ถ้าตนเองอยู่เฉย ๆ ไม่ทำการงานอันเป็นเหตุที่เพิ่มพูนสิ่งภายนอกเหล่านั้น สิ่งภายนอกนั้นก็จะไม่เกิดขึ้น ที่มีอยู่แล้วก็ต้องแปรเปลี่ยนไป ถ้าไม่มีใหม่มาชดเชยก็จักต้องหมดไปในที่สุด เพราะเหตุฉะนี้ จึงกล่าวได้ว่า สิ่งภายนอกที่เป็นอุปกรณ์แก่ความสุขนั้น ก็เกิดขึ้นเพราะการกระทำของตนเอง ในทางธรรม การประกอบอาชีพมีกสิกรรมพาณิชยกรรมเป็นต้นไปตามธรรมดา ไม่เรียกเป็นการงานที่ดีหรือชั่ว แม้ชาวโลกก็ไม่เรียกผู้ประกอบการอาชีพไปตามธรรมดาว่าเป็นคนดีหรือเป็นคนเลว แต่หากว่ามีการทำอย่างอื่นพิเศษออกไป ถ้าต้องด้วยเนติอันงามก็เรียกกันว่าดี ถ้าไม่ต้องด้วยเนติอัน

งามก็เรียกกันว่าเลว ไม่ดี เพราะเหตุฉะนั้น ผู้ปรารถนาสุขเบื้องต้นจึงสมควรหมั่นประกอบการงานหาเลี้ยงชีพตามทางของตน ๆ โดยไม่ตัดรอนกัน ไม่เฉื่อยชา เกียจคร้าน และแก้ไขในการงานของตนให้ดีขึ้น ก็จักไม่ต้องประสบความแร้นแค้นขัดข้อง ถ้าไม่หมั่นประกอบการงาน เกียจคร้าน เฉื่อยชา และไม่คิดแก้ไขการงานของตนให้ดีขึ้น ปล่อยไปตามเรื่อง ก็อาจจักต้องประสบความยากจนค่นแค้น ต้องอกแห้งเป็นทุกข์ และนั่นเป็นความผิดใหญ่ต่อประโยชน์ปัจจุบันของตนเอง

การทำอย่างหนึ่งทางธรรมเรียกว่าดีเป็นวิถีทางของคนฉลาดและทางโลกยกย่องนับถือว่าดี การทำอย่างนี้ เรียกว่าสุจริต แปลว่าประพฤติดี ประพฤติดีทางกาย เรียกว่ากายสุจริต ประพฤติดีทางวาจา เรียกว่าวจีสุจริต ประพฤติดีทางใจ เรียกว่า มโนสุจริต กายสุจริต จำแนกเป็น ๓ คือ ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติผิดในทางกามประเวณี วจีสุจริต จำแนกเป็น ๔ คือ ไม่พูดปด ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดเพ้อเจ้อเหลวไหล มโนสุจริต จำแนกเป็น ๓ คือ ไม่เพ่งเล็งทรัพย์สมบัติของผู้อื่น ด้วยโลภเจตนาคิดจะเอามาเป็นของของตน ไม่พยาบาทปองร้าย ไม่เห็นผิดจากคลองธรรม มีความเห็นว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น รวมเป็น ๑๐ ประการ ส่วนการกระทำที่ตรงกันข้าม เรียกว่าทุจริต แปลว่าประพฤติชั่ว ประพฤติชั่วทางกายเรียกว่ากายทุจริต ประพฤติชั่วทางวาจาเรียกว่าวจีทุจริต

ประพฤติชั่วทางใจ เรียกว่ามโนทุจริต ทุจริต ๓ นี้มีจำแนกตรงกันข้ามกับสุจริต

คำว่า ประพฤติ มักจะพูดมุ่งหมายถึงการกระทำทางกายและวาจา คำว่า ทำ ก็มักพูดหมายถึงการทำทางกาย การทำทางวาจาเรียกว่าพูด การทำทางใจเรียกว่าคิด ส่วนทางธรรม การทำ พูด คิด เรียกเป็นอย่างเดียวกันว่า ทำ หรือประพฤติ และมีคำว่า กาย วาจา ใจ กำกับ เพื่อให้รู้ว่าทำหรือประพฤติทางไหน

ทุจริต ทางธรรมเรียกว่าไม่ดี เป็นวิถีทางของผู้ไม่ฉลาด ทางโลกก็เหยียดหยามว่าเลว ไม่ดี โดยนัยนี้ จึงเห็นว่าทั้งทางโลกทั้งทางธรรม นับถือสิทธิของผู้อื่น หรือเรียกว่านับถือขอบเขตแห่งความสงบสุขของผู้อื่น เพราะสุจริตและทุจริตที่จำแนกไว้อย่างละ ๑๐ ประการนั้น โดยความก็คือไม่ประพฤติละเมิดสิทธิ หรือไม่เบียดเบียนความสงบสุขของผู้อื่น และการประพฤติละเมิดสิทธิและความสงบสุขของผู้อื่นนั้นเอง แต่ทางโลกนับถือสิทธิของบุคคลและสัตว์เดียรัจฉานบางจำพวก ไม่นับถือบางจำพวก โดยอาศัยกฎหมายเป็นหลัก ส่วนทางธรรม นับถือทั่วไปไม่มีแบ่งแยกยกเว้น เพราะทางธรรมละเอียดประณีต

อนึ่ง ทุจริต อยู่เฉย ๆ ประพฤติไม่ได้ ต้องประพฤติด้วยความขวนขวายพยายามจนผิดแผกแปลกไปจากปกติ จึงจัดเป็นทุจริตได้ ส่วนสุจริตประพฤติได้โดยไม่ต้องลงทุนลงแรง

ประพฤติไปตามปกติของตนนั่นแล ไม่ต้องตบแต่งเปลี่ยนแปลง ก็เป็นสุจริตได้ เพราะเหตุนี้ เมื่อว่าทางความประพฤติ สุจริต จึงประพฤติได้ง่ายกว่า เมื่อเป็นเช่นนี้ เพราะเหตุไรทุจริตจึงเกิดขึ้นได้ ? ข้อนี้เป็นเพราะยังขาดธรรมในใจเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้ง ความประพฤติจึงเป็นไปตามใจของตนเอง ผู้รักษาศีล หรือประพฤติสุจริต หรือแม้ประพฤติกฎหมายของบ้านเมือง ถ้าไม่มีธรรมอยู่ในใจบ้างแล้ว ก็มักจะรักษาหรือประพฤติทำนองทนายว่าความ เพราะการกระทำบางอย่างไม่ผิดศีลตามสิกขาบท ไม่ผิดสุจริตตามหัวข้อ แต่ผิดธรรมมีอยู่ และจะประพฤติหรือรักษาให้ตลอดไปมิได้ เพราะเหตุนี้ จึงสมควรมีธรรมในใจสำหรับประพฤติคู่กันไปกับสุจริต

ธรรมมีมาก แต่ในที่นี้จักเลือกแสดงแต่ธรรมที่สมควรประพฤติปฏิบัติคู่กันไปกับสุจริต โดยนัยหนึ่ง คือมีความละอายใจในการเบียดเบียน มีความเอ็นดูขวนขวายอนุเคราะห์สัตว์ทั้งปวงด้วยประโยชน์คู่กับการไม่ฆ่าสัตว์ มีความโอบอ้อมอารีเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เฉลี่ยความสุขของตนแก่คนที่ควรเฉลี่ยให้ด้วยการบริจาคให้ คู่กับการไม่ลักทรัพย์ มีสันโดษยินดีเฉพาะสามีหรือภริยาของตน ไม่คิดนอกใจ สำหรับผู้ที่ยังไม่มีครอบครัว ก็มีเคารพในธรรมเนียมประเพณีที่ดี ไม่คิดละเมิด คู่กับการไม่ประพฤติผิดในทางกามประเวณี อนึ่ง มีปากตรงกับใจ ไม่ลดเลี้ยวลับลมคมใน คู่กับไม่พูดปด พูดชักให้เกิดสามัคคี

สมานสามัคคีด้วยในใจสมาน คู่กับไม่พูดส่อเสียดพูดกันดี ๆ อ่อนหวาน ตามสมควรแก่ภาษานิยม มิใช่กด มิใช่ยกยอ ด้วยอัธยาศัยอ่อนโยนนิ่มนวล ไม่กระด้าง คู่กับไม่พูดคำหยาบ พูดมีหลักฐานที่อ้างอิง มีกำหนด มีประโยชน์ มีจบอย่างสูง เรียกว่า มีวาจาสิทธิ์ ด้วยความตกลงใจทันท่วงที มั่นคง ไม่โงนเงนโลเล คู่กับไม่พูดเพ้อเจ้อเหลวไหล อนึ่ง มีใจสันโดษยินดีในสมบัติของตนตามได้ ตามกำลัง ตามสมควร และมีใจยินดีด้วย หรือวางใจเฉย ๆ ด้วยความรู้เท่าในเมื่อผู้อื่นได้รับสมบัติ หรือในเมื่อเห็นสมบัติของผู้อื่น คู่กับไม่เพ่งเล็งทรัพย์สมบัติของผู้อื่นด้วยโลภเจตนาคิดจะเอามาเป็นของตน มีเมตตาไมตรีจิตในสัตว์ทั้งปวง คู่กับไม่พยาบาทปองร้าย ทำความเห็นให้ตรงเพื่อให้ถูกให้ชอบยิ่งขึ้น คู่กับความเห็นชอบ ธรรมตามที่แสดงมานี้มีอยู่ในบุคคลใด บุคคลนั้นชื่อว่าธรรมจารี ผู้ประพฤติธรรม หมายถึงความประพฤติเรียกว่าธรรมจริยา ส่วนที่ตรงกันข้ามกับที่แสดงมานี้ เรียกว่าอธรรม คู่กับทุจริต สุจริตกับธรรมที่คู่กันเรียกอย่างสั้นในที่นี้ว่า สุจริตธรรม นอกนี้เรียกว่าทุจริตธรรม

สุจริตธรรม
เหตุแห่งความสุขที่แท้จริง

สุจริตธรรมให้เกิดผลอย่างไร ทุจริตธรรมให้เกิดผลอย่างไร คิดให้รอบคอบสักหน่อยก็จักให้เห็นได้ในปัจจุบันนี้เอง *ผู้ประพฤติสุจริตธรรมย่อมเป็นคนไม่มีภัย ไม่มีเวร มีกายวาจาใจปลอดโปร่ง นี้เป็นความสุขที่เห็นกันอยู่แล้ว ส่วนผู้ประพฤติทุจริตอธรรม ตรงกันข้าม มีกายวาจาใจหมกมุ่น วุ่นวาย แม้จักมีทรัพย์ ยศ ชื่อเสียงสักเท่าใด ก็ไม่ช่วยให้ปลอดโปร่งได้ ต้องเปลืองทรัพย์ เปลืองสุข ระวังทรัพย์ ระวังรอบด้าน นี้เป็นความทุกข์ที่เห็นกันอยู่แล้ว* ส่วนในอนาคตเล่าจักเป็นอย่างไร อาศัยพุทธภาษิตที่แสดงว่า **กลฺยาณการี กลฺยาณํ** *ผู้ทำดีย่อมได้ดี* **ปาปการี จ ปาปกํ** *ผู้ทำชั่วย่อมได้ชั่ว* จึงลงสันนิษฐานได้ว่า สุจริตธรรมอำนวยผลที่ดีคือความสุข ทุจริต-

อธรรมอำนวยผลที่ชั่วคือความทุกข์แม้ในอนาคตแน่แท้ อนึ่งในที่นี้รวมผลแห่งสุจริตธรรมทั้งสิ้น แสดงรวมยอดอย่างเดียวว่าความสุข เพราะเหตุนี้ สิ่งใดเป็นอุปกรณ์แห่งความสุขหรือเรียกว่าสุขสมบัติ เช่น ความบริบูรณ์ทรัพย์ ผิวพรรณงาม อายุยืน ยศ ชื่อเสียง เป็นต้น สิ่งนั้นทั้งหมดเป็นผลแห่งสุจริตธรรม

จักแสดงวิธีปฏิบัติสุจริตธรรมสักคู่หนึ่ง โดยย่อไว้เพื่อผู้ต้องการต่อไป คือ ไม่พยาบาทกับเมตตา เมื่ออารมณ์ร้ายอย่างเบาคือความหงุดหงิดไม่พอใจแรงขึ้นเป็นความฉุนเฉียวร้ายกาจ แรงขึ้นอีกเป็นพยาบาท เหล่านี้อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นควรทำความรู้จักตัวและพิจารณาโดยนัยว่า นี้เท่ากับทำโทษตนเผาตนโดยตรง มิใช่ทำโทษหรือแผดเผาผู้อื่นเลย คราวที่ตนผิดใจยังเคยให้อภัย ไม่ถือโทษโกรธแค้น เหตุไฉนเมื่อผู้อื่นทำผิดใจจึงมาลงโทษแผดเผาตนเล่า ผู้อื่นที่ตนโกรธนั้นเขามิได้ทุกข์ร้อนไปกับเราด้วยเลย อนึ่ง ควรตั้งกติกาข้อบังคับสำหรับตนว่า เมื่อเกิดอารมณ์ร้ายมีโกรธ เป็นต้นขึ้น จักไม่พูด จักไม่แสดงกิริยาของคนโกรธ หรือตั้งกติกาประการอื่นซึ่งอาจจักรักษาอารมณ์ร้ายเหล่านั้นไว้ข้างใน มิให้ออกมาเต้นอยู่ข้างนอก และพยายามดับเสียด้วยอารมณ์เย็นชนิดใดชนิดหนึ่ง ด้วยการพิจารณาให้แยบคาย มิให้ลุกกระพือสุมอกอยู่ได้

เมตตา มิตร ไมตรี สามคำนี้ เป็นคำอันหนึ่งอันเดียวกัน เมตตา คือความรักใคร่ปรารถนาจะให้เป็นสุข มิตร คือผู้มี

เมตตาปรารถนาสุขประโยชน์ต่อกัน ไมตรี คือความมีเมตตาปรารถนาดีต่อกัน ผู้ปรารถนาจะปลูกเมตตาให้งอกงามอยู่ในจิต พึงปลูกด้วยการคิดแผ่ ในเบื้องต้นแผ่ไปโดยเจาะจงก่อน ในบุคคลที่ชอบพอ มีมารดาบิดา ญาติมิตร เป็นต้น โดยนัยว่า ผู้นั้น ๆ จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน ไม่มีทุกข์ มีสุขสวัสดิ์รักษาตนเถิด เมื่อจิตได้รับการฝึกหัดคุ้นเคยกับเมตตาเข้าแล้ว ก็แผ่ขยายให้กว้างออกไปโดยลำดับดังนี้ ในคนที่เฉย ๆ ไม่ชอบไม่ชัง ในคนที่ไม่ชอบน้อย ในคนที่ไม่ชอบมาก ในมนุษย์และดิรัจฉานไม่มีประมาณ *เมตตาจิต เมื่อคิดแผ่กว้างออกไปเพียงใด มิตรและไมตรีก็มีความกว้างออกไปเพียงนั้น เมตตาไมตรีจิตมิใช่อำนวยความสุขให้เฉพาะบุคคล ย่อมให้ความสุขแก่ชนส่วนรวมตั้งแต่สองขึ้นไปด้วย* คือหมู่ชนที่มีไมตรีจิตต่อกัน ย่อมหมดความระแวง ไม่ต้องจ่ายทรัพย์ จ่ายสุขในการระวังหรือเตรียมรุกรับ มีโอกาสประกอบการงาน อันเป็นประโยชน์แก่ตนเองและหมู่เต็มที่ มีความเจริญรุ่งเรืองและความสงบสุขโดยส่วนเดียว

เพราะเหตุนี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เป็นพระบรมศาสดาของเราทั้งหลาย ผู้ทรงมีพระเมตตาไมตรี มีมิตรภาพในสรรพ-สัตว์ ทอดพระเนตรเห็นการณ์ไกล จึงได้ทรงประทานศาสน-ธรรมไว้หนึ่งฉันทคาถา แปลความว่า *บุคคลพึงประพฤติธรรมให้เป็นสุจริต ไม่พึงประพฤติธรรมให้เป็นทุจริต ผู้มีปกติประพฤติ*

ธรรม ย่อมอยู่เป็นสุขในโลกนี้และในโลกอื่นดังนี้

ในข้อว่า พึงประพฤติธรรมให้เป็นสุจริต ไม่พึงประพฤติธรรมให้เป็นทุจริต ให้ฉันทคาถานั้น *คำว่า ธรรม น่าจักหมายเอาการงานทั้งปวงที่ทำทางกาย วาจา และใจ คือการทำ การพูด การคิด ที่เป็นไปอยู่ตามปกตินี้เอง* ทรงสอนให้ทำ พูด และคิดให้เป็นสุจริต มิให้เป็นทุจริต ส่วนในข้อว่า ผู้มีปกติประพฤติธรรมย่อมอยู่เป็นสุขนั้น *คำว่า ธรรม หมายความว่าความดี ดังคำว่า มีธรรมอยู่ในใจ ดังที่เข้าใจกันอยู่ทั่วไป* ผู้ประพฤติกาย วาจาให้เป็นสุจริต ไม่ประพฤติให้เป็นทุจริต ทั้งประพฤติธรรม คือมีธรรมอยู่ในใจ ย่อมอยู่เป็นสุขในโลกนี้และในโลกอื่น คือในโลกอนาคตอันจักค่อยเลื่อนมาเป็นโลกปัจจุบันแก่ทุก ๆ คน ในเวลาไม่ช้า

ความสุขย่อมเกิดจากเหตุภายใน คือสุจริตธรรม ด้วยประการฉะนี้ เพราะฉะนั้น ผู้ปรารถนาสุข เมื่อจับตัวเหตุการณ์แห่งความสุขและความทุกข์ได้ฉะนี้แล้ว ควรเว้นทุจริตอธรรมอันเป็นเหตุของความทุกข์ ควรประพฤติสุจริตธรรมอันเป็นเหตุของความสุข ถ้าประพฤติดังนี้ ชื่อว่าได้ก่อเหตุการณ์ของความสุขสมบัติทั้งปวงไว้แล้ว นี้เป็นความชอบยิ่งของตนเอง ถ้ากลับประพฤติทุจริตอธรรม เว้นสุจริตธรรมเสีย ย่อมชื่อว่าได้ก่อเหตุการณ์แห่งความทุกข์พิบัติทั้งปวงไว้แล้ว นี้เป็นความผิดของตนเอง

อนึ่ง ถ้ามีปัญหาในชีวิตปัจจุบันของผู้ประพฤติสุจริต-ธรรมหรือทุจริตอธรรมเกิดขึ้น พึงทราบว่า ในคราวที่สุจริต-ธรรมที่ได้ทำไว้แล้วกำลังให้ผลอยู่ ผู้ประพฤติทุจริตอธรรมย่อมพรั่งพร้อมด้วยสุขสมบัติและความสดชื่น ร่าเริง อาจสำคัญทุจริตอธรรมดุจน้ำหวาน และอาจเย้ยหยันผู้ประพฤติสุจริตธรรมได้ แต่ในกาลที่ทุจริตอธรรมของตนให้ผล ก็จักต้องประจวบทุกข์พิบัติซบเซาเศร้าหมอง ดุจต้นไม้ในฤดูแล้ง อนึ่ง ในคราวที่ทุจริตอธรรมที่ได้ทำไว้แล้วกำลังให้ผลอยู่ ผู้ประพฤติสุจริตธรรมก็ยังต้องประสบทุกข์พิบัติซบเซาอับเฉาอยู่ก่อน แต่ในกาลที่สุจริตธรรมของตนให้ผล ย่อมเกิดสุขสมบัติอย่างน่าพิศวงดุจต้นไม้ในฤดูฝน แม้สุจริตธรรมจักยังไม่ให้ผลโดยนัยที่กล่าวนี้ กาย วาจา และใจของตน ก็ย่อมปลอดโปร่งเป็นสุขสงบเป็นผลที่มีประจำทุกทิวาราตรีกาล

2 030010 232007

ราคา 30.00 บาท